

POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI 1920-1940 (II)

Sorin ARHIRE*

Relațiile româno-germane care au existat până la demiterea lui Titulescu nu au depășit cadrul diplomatic obișnuit ce putea exista între două țări. Anterior Primului Război Mondial, relațiile politice și economice între România și al Doilea Reich fuseseră puternice, Germania și Ungaria fiind principalii parteneri și investitori pentru economia românească¹. Din acest punct de vedere, aderarea României la Tripla Alianță, în 1883, era o acțiune normală, prin semnarea acestui important document diplomatic guvernul român având speranța că va obține sprijin militar german în cazul în care ar fi existat o înaintare a trupelor rusești în Balcani. Această bună colaborare a fost însă întreruptă în mod brutal de Marele Război, precum și de tratatele de la Paris care i-au urmat. Relațiile guvernului de la București cu Germania s-au răcit în anii '20 ai secolului trecut, întrucât nemții erau dominați de concepții revizioniste, ei susținând astfel moral și revendicările Ungariei asupra Transilvaniei, în vreme ce România considera Franța ca fiind centrul sistemului său de alianțe². Situația a rămas neschimbată și în deceniul patru al secolului XX, cei mai mulți români, dacă nu chiar majoritatea covârșitoare a lor, simțeau că există o comunitate de interese față de francezi, „sentimente de înțelegere reciprocă și chiar afecțiune, care lipseau cu totul din contactele cu Germania”³, cu toate că la mijlocul deceniului patru al secolului trecut ei admirau puterea economică și militară a Reich-ului.

Numirea unui francofil în fruntea diplomației române putea crea impresia că orientarea profranceză a politicii externe nu fusese schimbată cu nimic, iar o analiză a declarațiilor făcute de Victor Antonescu⁴ în perioada cât a fost ministru al Afacerilor Străine pare că ar confirma faptul că

---

* Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia; e-mail: sorinarhire2001@yahoo.com.

¹ Haynes 2003, p. 11.

² *Ibidem*.

³ Bărbulescu *et alii* 1998, p. 447.

⁴ În memoriile sale, Alexandru Cretzianu îl caracterizează pe Victor Antonescu ca fiind o persoană inteligentă și capabilă, chiar dacă nu se ridica la genul și strălucirea lui Titulescu. Totodată, el era descris ca având o mare afecțiune pentru Franța, nutriend chiar sentimente de venerare față de această țară neolatină, ca și România de altfel (Cretzianu 1998, p. 38).

principiile tradiționale fuseseră păstrate⁵. Însuși regele Carol a afirmat că România avea ferma intenție de a menține intacte, ba chiar de a-și întări legăturile sale cu Franța, de a sprijini prin politica sa Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică, fiind totodată gata să intre în mod necondiționat în orice sistem de asistență mutuală cu Marea Britanie⁶. Spus mai pe scurt, regele se declara dispus să continue politica lui Titulescu, fără Titulescu, acestuia din urmă imputându-i-se faptul că prin activitatea sa de la Geneva nu a făcut altceva decât să provoace mânia lui Hitler și a lui Mussolini⁷. În pofida acestor aparențe și declarații oficiale, statul român a adoptat o poziție de neutralitate față de marile puteri cât timp ministru al Afacerilor Străine a fost Antonescu, restrângându-și obligațiile pe care le avea în politica sa externă și înregistrându-se chiar o tendință de izolare care s-a înfăptuit prin această atitudine neutră a țării⁸. Statutul de mare putere pe care Germania și-l redobândise de curând, coroborat cu scăderea influenței și puterii Franței, a determinat ca relațiile cu al Treilea Reich să fie reevaluate, mai ales că în timpul lui Titulescu acestea fuseseră în mod intenționat neglijate.

Imediat după preluarea postului de ministru al Afacerilor Străine, Victor Antonescu s-a grăbit să dea asigurări reprezentanților germani că guvernul pe care îl reprezenta în afacerile internaționale nu va mai promova politica pe care o dusesse România în timpul lui Titulescu⁹. În cadrul discuțiilor pe care istoricul și omul politic Gheorghe Brătianu¹⁰ le-a avut cu

---

⁵ Haynes 2003, p. 25.

⁶ Cretzianu 1998, p. 37-38.

⁷ *Ibidem*, p. 38.

⁸ Titulescu 1994, p. 56.

⁹ La doar două zile după demiterea lui Titulescu, un ziar german afirma despre el că: „În 1932 i s-a încredințat conducerea Ministerului Afacerilor Străine, pe care l-a condus până la căderea sa, care s-a produs sâmbătă seara. Titulescu a manevrat corabia românească de stat cu totul în apele canalizate de politica externă franceză și a influențat în mod decisiv politica Micii Înțelegeri. În timpul activității sale ca Ministru de Externe a intervenit energic pentru o colaborare cu Rusia Sovietică și a susținut cu o acțiune energetică politica de alianță Paris-Praga-Moscova” (*Völkischer Beobachter*, din 31 august 1936).

¹⁰ Gheorghe I. Brătianu a fost profesor la universitățile din Iași și din București, dar și membru al Academiei Române. A fost președintele partidului dizident al tinerilor liberali, fondat în 15 iunie 1930, la puțin timp după restaurația carlistă. Cu toate că nu a avut o funcție oficială în cadrul politicii externe, el a fost adeseori un ambasador neoficial al României la Berlin, statut favorizat de faptul că se afla într-un contact permanent cu regele Carol. Datorită influenței pe care o avea asupra suveranului, el a avut un rol important în modelarea politicii externe românești. A deținut mai multe mandate de deputat în Parlamentul României. A avut o vastă operă istoriografică, publicând atât în română, cât și în franceză. A fost arestat de către autoritățile comuniste și trimis în închisoarea de la Sighet, acolo unde a și murit la 4 aprilie 1953 (Haynes 2003, p. 28; Enciclopedia 2010, vol. 3, p. 29; Predescu 1999, p. 127-128).

Adolf Hitler, în 16 noiembrie 1936, au fost reiterate aceste idei, arătându-se chiar că Bucureștiul nu mai dorea o alianță cu Uniunea Sovietică, dar și faptul că o viitoare includere a statului român în sistemul franco-sovietic era în mod categoric exclusă. În timpul aceleiași vizite a fost exprimată intenția guvernului de la București ca România, împreună cu Iugoslavia și Polonia, să adopte o „formă de neutralitate” asemănătoare celei pe care o luase deja Belgia, în 14 octombrie¹¹. În pofida acestor multiple asigurări date germanilor că politica externă românească era „neutră” față de Reich, guvernul de la București au omis să precizeze faptul că Franța era în continuare în centrul relațiilor internaționale pe care România le promova¹². În rândul românilor exista speranța că în viitor se va produce o apropiere între marile puteri democratice din vestul Europei și Germania, ceea ce le-ar fi permis să păstreze cooperarea cu germanii fără să-și deterioreze legăturile pe care le aveau cu Franța și Marea Britanie¹³. Ministrul plenipotențiar al Reich-ului la București, Wilhelm Fabricius¹⁴, a avut posibilitatea să afle acest punct de vedere chiar de la regele Carol, în cadrul întrevederii care a avut loc între cei doi în ziua de 7 octombrie 1936:

---

¹¹ La scurtă vreme după ce belgienii și-au dat seama că nici Franța și nici Marea Britanie nu erau dispuse să lupte pentru securitatea oferită de zona demilitarizată a Rinului, regele Leopold și Paul-Henri Spaak, ministrul de Externe, au acționat într-o așa manieră încât au făcut totul pentru a anula orice obligație asumată în comun cu marile puteri prin Pactul de la Locarno. La 27 aprilie 1936, într-un discurs susținut în camera inferioară a parlamentului, Spaak a specificat faptul că paragraful trei al articolului 16 din acordul Ligii Națiunilor nu se poate aplica fără a avea consensul Belgiei. Datorită prevederilor acestui articol, membrii Ligii Națiunilor aveau obligația de a acorda drept de trecere pe teritoriul lor forțelor armate ce aparțineau oricărei țări membre a organizației ce-și avea sediul la Geneva, în cazul în care această tranzitare era necesară pentru a proteja un alt stat membru ce era victima unei agresiuni. Exemplul oferit de Belgia a fost mai mult decât semnificativ pentru toți oamenii politici din România care se opuneau unui angajament al țării lor prin care să se ofere pasaj de trecere pentru trupele sovietice (Cretzianu 1998, p. 55-56).

¹² Haynes 2003, p. 29.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Wilhelm Fabricius a fost un diplomat german, el îndeplinind funcția de ministru plenipotențiar al Germaniei în România în perioada 19 aprilie 1936 - 24 ianuarie 1941. Pentru mai multe detalii biografice, vezi Jurca, Coliban 1986, p. 44-54. În vara anului 1940, R. G. Waldeck îl caracteriza pe W. Fabricius ca fiind „un diplomat de carieră trecut de cincizeci de ani, înalt, pântecos, bășos, poreclit «Papi» de tinerii atașați de legăție cărora le plăcea să sublinieze asemănarea lui cu Weiss Ferdl, un cupletist cunoscut la München pentru glumele sale despre naziști și dibăcia cu care a știut, în ciuda acestor glume, să rămână prieten cu Hitler. Naziștii înfocați îl criticau pe Dr. Fabricius pentru că frecventa «clica nepotrivită», anume pe regele Carol al II-lea, pe Lupeasca și pe Urdăreanu, și pentru că nu lua Garda de Fier în serios. [...] Papi, spuneau naziștii înfocați, era un diplomat de modă veche, care nu prea mai era în ton cu Noua Ordine” (Waldeck 2006, p. 50).

„[...] nu sunt simpatizant al bolșevismului și dorința mea este de a orienta politica țării mele spre relații mai apropiate și de prietenie cu Germania. Dar [...] politica României este una a tratatelor cu Franța, Polonia și Mica Înțelegere [...]. Dacă Germania reușește să aibă relații mai bune cu Franța [...] va fi posibil pentru mine să devin mai deschis¹⁵”.

Atitudinea ambivalentă a României față de marile forțe din Europa, prin care încerca să promoveze o politică neutră, a fost reliefată și de reacția Bucureștiului la mult controversatul proiect propus de ministrul de Externe al Cehoslovaciei, Kamil Krofta. La puțin timp după ce Victor Antonescu preluase portofoliul Afacerilor Străine, șeful diplomației cehoslovace a făcut o propunere României și Iugoslaviei ca alianțele din cadrul Micii Antante să fie direcționate nu doar împotriva revizionismului maghiar, ci să fie transformate într-un pact de asistență *erga omnes*. Dacă proiectul ar fi fost pus în practică, atunci România și Iugoslavia ar fi trebuit să vină în ajutorul statului cehoslovac în cazul unei agresiuni germane, România și Cehoslovacia ar fi fost obligate să ajute Iugoslavia în cazul unei agresiuni italiene, în vreme ce Iugoslavia și Cehoslovacia aveau datoria de a interveni în favoarea României în cazul în care ar fi existat un atac sovietic. În plus, după ce pactul ar fi fost semnat, cehoslovacii doreau ca Franța să încheie un tratat cu Mica Înțelegere, prin care cele două părți urmau să-și acorde ajutor mutual împotriva oricărui agresor. Dacă toate aceste planuri ar fi fost puse în aplicare, atunci România și Iugoslavia ar fi fost incluse în proaspătul constituit sistem franco-cehoslovaco-sovietic¹⁶.

Cele două țări nu erau însă deloc interesate să intre într-un sistem de alianțe direcționate împotriva Germaniei, mai ales că Reich-ul devenise pentru ele cel mai important partener comercial. Cu atât mai puțin erau doritoare să riște un eventual război cu germanii pentru a apăra interesele cehoslovace. Discuțiile purtate la întâlnirea dintre Victor Antonescu și omologul său iugoslav, Milan Stoiadinović, din 11 septembrie 1936, sunt mai mult decât edificatoare pentru atitudinea reticentă a României¹⁷ și Iugoslaviei în a da curs propunerii cehoslovace. Cei doi miniștri au ajuns de comun acord ca să „nu refuze categoric, dar cu diplomăție să ceară un

---

¹⁵ Haynes 2003, p. 29.

¹⁶ Macartney, Palmer 1962, p. 354-356. Apud Haynes 2003, p. 30.

¹⁷ Istoricii români au căutat tot timpul să dea vina pe Iugoslavia pentru nerealizarea unui tratat de asistență mutuală între Franța și Mica Înțelegere, dar se poate afirma fără niciun dubiu că partea română a fost cel puțin la fel de reticentă ca cea iugoslavă, dacă nu chiar a depășit-o. Pentru mai multe detalii despre acest raționament preconcepțat formulat de istoricii români din perioada postbelică, vezi Campus 1968, p. 273-276.

răstimp pentru a analiza problema [...]”¹⁸, ceea ce de fapt echivala cu o respingere a proiectului, dar într-o formă voalată. Antonescu chiar a ținut să-l informeze pe omologul său francez Yvon Delbos că România nu trebuie să-și compromită relațiile cu Germania de dragul Cehoslovaciei. În loc de semnarea unui pact cu Mica Înțelegere, luată ca un întreg, ministrul român a propus semnarea a trei pacte separate, ceea ce Yvon Delbos a refuzat, deoarece România și Iugoslavia nu ar fi fost obligate să lupte pentru Cehoslovacia prin asemenea tratate¹⁹. În însemnările sale zilnice, Carol al II-lea este și mai tranșant în această problemă decât ministrul de Externe:

„Despre pretențiile Franței și ale cehilor, să întărească legăturile Micii Înțelegeri cu Marea Putere Galică, este de părerea noastră și aici, s-o tot amânăm. Cum Turcia nu poate intra într-o combinație contra USSR, noi nu avem interes să mărim numărul dușmanilor noștri eventuali (alias Germania)”²⁰.

Ca atare, nu a mirat pe nimeni faptul că lucrările Consiliului Permanent al Micii Înțelegeri s-au încheiat fără a fi adoptată vreo decizie în acest sens, comunicatul final fiind de o ambiguitate mai mult decât evidentă în ceea ce privea politica externă ce urma să fie promovată în viitor de către cele trei țări. Astfel, pe de o parte, statele își promiteau în mod reciproc să nu se îndepărteze de principiile care au stat la baza politicii lor comune, ba chiar să-și sporească securitatea printr-o și mai strânsă unire a eforturilor lor, dar, pe de altă parte, fiecare membru avea libertatea de a-și păstra relațiile de strânsă prietenie cu statele cu care reușise să stabilească acest fel de relații²¹.

Refuzul guvernului român față de proiectul realizării unui pact între Franța și Mica Înțelegere nu s-a datorat doar temerii României că ar putea intra în război cu Germania pentru a apăra interesele Cehoslovaciei, ci a fost determinat și de problema dreptului de tranzit al Armatei Roșii prin teritoriul românesc, în cazul în care ar fi existat un atac german asupra teritoriului cehoslovac. URSS nu avea frontieră nici cu Germania și nici cu Cehoslovacia, ceea ce însemna că aportul militar sovietic era pus în mod serios sub semnul întrebării, întrucât, pentru a ajuta aliatul cehoslovac era nevoie ca armata sovietică să traverseze Polonia sau România. Cum guvernul polonez a refuzat în mod categoric această variantă, ba chiar în iarna anilor 1936-1937 a făcut presiuni asupra guvernului de la București să nu pună la dispoziție teritoriul său pentru sovietici, singura variantă a rămas

¹⁸ *Ibidem*. Afirmația a fost făcută de ministrul Victor Antonescu în cadrul întrevederii cu Milan Stojadinović, în prezența subsecretarului de stat Victor Bădulescu.

¹⁹ Jordan 1992, p. 243-245. Apud Haynes 2003, p. 31.

²⁰ Carol II 1995, vol. 1, p. 180.

²¹ Cretzianu 1998, p. 42.

România²². Dorința de a coopera cu Germania, combinată cu teama de Uniunea Sovietică, au dus până la urmă la refuzul guvernului român față de proiectul Krofta-Delbos, de atragere a României în sistemul franco-ceshoslovaco-sovietic.

Tratatul încheiat de Iugoslavia cu Bulgaria și Italia, la 24 ianuarie și, respectiv, la 25 martie 1937, scot și mai mult în evidență faptul că Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică se îndepărtaseră în mod vizibil de scopurile pe care aceste alianțe le avuseseră atunci când au fost create. Deși pactul iugoslavo-bulgar era în contradicție cu prevederile Înțelegerii Balcanice²³, guvernul român condus de Gheorghe Tătărescu și-a dat consimțământul pentru încheierea acestui acord²⁴, ceea ce arată că alianța regională formată în anul 1934 nu mai reprezenta mare lucru pentru politica externă a României. Iugoslavia, ca și Polonia de altfel, începuse să se adapteze la creșterea puterii Germaniei, convenția din 25 martie cu Italia, aliatul celui de-al Treilea Reich, fiind un alt exemplu al acestei modificări de politică externă a unui membru al Micii Înțelegeri. Ca și în cazul pactului iugoslavo-bulgar, guvernul condus de Tătărescu, cu Victor Antonescu ca ministru al Afacerilor Străine, și-a dat acordul pentru încheierea convenției

---

²² Partizanii pactului franco-ceshoslovaco-sovietic considerau că dreptul de trecere pentru trupele în executare de sancțiuni este prevăzut în articolul 16 din Pactul Ligii Națiunilor, semnat și ratificat atât de România, cât și de Polonia. Însă, cele două țări puteau refuza oricând trecerea trupelor străine prin teritoriul lor, prin simplul refuz de a recunoaște agresorul. Era deci o lacună a alianței dintre Franța, Cehoslovacia și URSS. Fără România, sistemul era geografic imposibil și politic inaplicabil [n.a.].

²³ Prin articolul 1 al pactului iugoslavo-bulgar se prevedea că „va fi pace inviolabilă, însoțită de o prietenie permanentă și sinceră între Regatul Iugoslaviei și Regatul Bulgariei”. Articolul era însă în contradicție flagrantă cu Pactul Balcanic, pentru că pacea inviolabilă și prietenia veșnică nu erau deloc compatibile cu obligațiile Iugoslaviei din cadrul Înțelegerii Balcanice, de a ataca Bulgaria în caz că aceasta ar fi comis o agresiune. Renunțarea la revizuirea bulgară față de frontiera iugoslavă însemna că presiunea guvernului de la Sofia urma să se exercite doar asupra frontierelor românești sau grecești, în condițiile în care Turcia încheiase deja un tratat de prietenie veșnică cu Bulgaria, anterior anului 1934. În plus, conform spiritului de solidaritate care ar fi trebuit să anime cele patru state membre ale Înțelegerii Balcanice, Iugoslavia trebuia să ceară Bulgariei și recunoașterea frontierelor cu România, Grecia și Turcia sau să refuze ajungerea la o înțelegere (Titulescu 1994, p. 81-83).

²⁴ Între 15 și 18 februarie 1937, la Atena, sub președinția lui Milan Stojadinović, s-a desfășurat cea de-a cincea sesiune ordinară a Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice, la care a participat și Victor Antonescu. În urma schimbului de opinii al participanților, în comunicatul final al reuniunii se menționa: „Consiliul Permanent a luat cunoștință cu satisfacție de încheierea unui Pact de prietenie între Bulgaria și Iugoslavia, semnat la Belgrad, la 24 ianuarie 1937. El a constatat că Pactul răspunde scopului Înțelegerii Balcanice: menținerea și consolidarea păcii în Balcani. În consecință, el consideră că Pactul bulgaro-iugoslav constituie o prețioasă contribuție la stabilirea colaborării prietenești între toate popoarele balcanice” (*Ibidem*, p. 86-87, nota 2).

italo-iugoslave din 25 martie 1937²⁵, deși era clar că ea era de natură să slăbească unitatea Micii Înțelegeri. Aceste aspecte ale relațiilor internaționale demonstrează faptul că în ciuda declarațiilor oficiale ale înalților demnitari români, în frunte cu regele Carol al II-lea, cele două alianțe regionale în care România era membră nu mai aveau deloc valoarea de care ele se bucuraseră anterior, mai ales în timpul cât Titulescu a condus diplomația românească.

Pe cât au fost de reci relațiile româno-poloneze în timpul lui Titulescu ca ministru al Afacerilor Străine, pe atât de calde au fost în timpul succesorului său. După demiterea lui Titulescu se poate observa cu ușurință că dinamica relațiilor româno-poloneze a înregistrat o creștere semnificativă. În noiembrie 1936, la doar câteva luni de la numirea sa în funcție, Victor Antonescu a efectuat o vizită la Varșovia²⁶, vizită care a fost întoarsă de Joséf Beck în aprilie 1937. La începutul lunii iunie, șeful statului polonez, președintele Ignacy Mościcki, a întreprins la București prima sa vizită oficială în afara frontierelor țării, ceea ce a avut o profundă semnificație politică, pentru ca regele Carol să viziteze Polonia la finalul lunii²⁷. Seria acestor vizite reciproce a fost încheiată de prezența în România a mareșalului Edvard Rydz-Szmigly, în luna octombrie, deși acesta din urmă s-a întors înainte de a se încheia ceremoniile la care trebuia să asiste.

În mod cert politica Bucureștiului se schimbase, deși acest lucru nu a fost recunoscut oficial niciodată. La începutul anului 1937, un oficial francez consemna că politica externă a României consta în „teamă îmbinată cu

---

²⁵ Prin articolul 4 al convenției italo-iugoslave se prevedea că: „Înaltele Părți Contractante se angajează să nu tolereze pe teritoriile lor respective sau să ajute și să stimuleze în vreun fel orice activitate îndreptată împotriva integrității teritoriale sau ordinii existente ale celeilalte Părți Contractante sau care ar putea fi de natură să afecteze relațiile dintre cele două țări”. Altfel spus, Italia își lua angajamentul să nu desfășoare acțiuni revizioniste împotriva Iugoslaviei și nici să nu sprijine revizionismul maghiar împotriva frontierelor iugoslave. De la acel moment însă, tendința Ungariei de revizuire a frontierelor rămânea îndreptată numai împotriva României și Cehoslovaciei, cu aprobarea Italiei, ceea ce nu reprezenta deloc spiritul Micii Înțelegeri, mai ales așa cum fusese ea redefinită prin Pactul de Organizare din 1933 (Titulescu 1994, p. 72-73).

²⁶ Victor Antonescu a vizitat Polonia între 26 și 28 noiembrie 1936. A fost însoțit de Alexandru Cretzianu, secretar general al Ministerului Afacerilor Străine, precum și de generalul Florea Țenescu [n.a.].

²⁷ În timpul șederii sale în Polonia, suveranul român a fost însoțit de Victor Antonescu, ministrul Afacerilor Străine. Vizita a avut o durată neobișnuit de mare, șapte zile, timp în care Carol al II-lea, fără să-i pese de reacția Moscovei, a acceptat să comande onorific un regiment care dobândise multă faimă în luptele împotriva rușilor, în anul 1920. Tot în cadrul acestei vizite, oaspeții români și-au dat acordul de principiu al ridicării la rang de ambasadă al celor două legații de la București și Varșovia. Chiar dacă nu a fost pusă în aplicare, cu siguranță a fost o decizie nesăbuită, deoarece în capitala României erau acreditați doar miniștri plenipotențieri (Prost 2006, p. 149).

admirație pentru Germania și teamă îmbinată cu ură pentru Rusia”²⁸. Datorită lui Victor Antonescu, România „a redevenit sociabilă”²⁹, declarațiile ministrului de la palatul Sturdza având darul să spulbere neînțelegerile create de Titulescu. Cancelariile occidentale au avut în persoana succesorului acestuia un interlocutor mai dispus să-și armonizeze punctele sale de vedere cu ale lor, fără ca acesta să caute să-și impună propriile inițiative³⁰.

Ministrul Afacerilor Străine Istrate Micescu, din timpul guvernului condus de Octavian Goga, a avut prea puțin timp pentru a influența politica externă a României, în condițiile în care noua formulă guvernamentală a existat pentru doar 44 de zile. Cu toate că a fost primul guvern din România cu accente progermane³¹ de la Primul Război Mondial, cabinetul condus de poetul din Ciucea a făcut destul de puțin pentru a se apropia de Germania, deși Octavian Goga ar fi vrut chiar să încheie o alianță cu cel de-al Treilea Reich³². Afirmările și acțiunile guvernului au fost caracterizate de această ambivalență ce rezulta din componența eterogenă a sa. Pe de o parte, pot fi menționate declarații clare de simpatie la adresa Germaniei³³, dar, de cealaltă parte, pot fi enumerate și dovezi de loialitate față de aliații tradiționali ai României. Din punctul de vedere al politicii externe, noua formulă guvernamentală punea în aplicare concepțiile regelui, acesta din urmă fiind

---

²⁸ Reichert 1971, p. 250. Apud Haynes 2003, p. 32.

²⁹ Prost 2006, p. 149.

³⁰ *Ibidem*, p. 148.

³¹ Pe lângă miniștrii prooccidentali, așa cum erau Armand Călinescu, Ion Antonescu sau chiar Istrate Micescu, în guvern au fost cooptate personalități filogermane, ceea ce constituia o premieră pentru guvernele României Mari. Astfel, în primul rând poate fi menționat însuși președintele Consiliului de Miniștri, Octavian Goga, la care se adaugă Gheorghe A. Cuza, ministrul Muncii, Ion Gigurtu, ministrul Comerțului și Industriei, Eugen Savu, titularul Finanțelor, precum și Radu Irimescu, ministrul Aerului și Marinei [n.a.].

³² Haynes 2003, p. 49.

³³ În 31 decembrie 1937, Octavian Goga i-a dat asigurări ministrului german Wilhelm Fabricius că România dorește să încheie un tratat de prietenie cu Germania. În prima zi a anului 1938, cu prilejul Anului Nou, Goga i-a trimis o telegramă de felicitare lui Hitler, ceea ce a constituit o altă încercare concretă de apropiere a României față de Germania. Se mai poate adăuga faptul că în timpul acestui guvern ce a avut o scurtă existență au fost promulgate în România primele legi antisemite, ceea ce a contribuit la o apropiere față de Germania (*Ibidem*, p. 50-51).

adeptul extinderii relațiilor „în toate direcțiile”³⁴ pentru a fi „prieteni cu întreaga lume”³⁵.

Lipsa de credibilitate în exterior, dar și complicațiile din interior au dus la demiterea de către rege a lui Octavian Goga, dar *Auswärtiges Amt*³⁶ nu a avut deloc motive să se plângă de constituirea noului guvern condus de patriarhul Miron Cristea. Mai întâi a fost numit Gheorghe Tătărescu la Externe, *ad-interim*, pentru ca la 30 martie 1938 să fie numit Nicolae Petrescu-Comnen³⁷, fostul ministru român la Berlin, ceea ce Germania a salutat cu multă căldură. Nu era singurul filogerman din guvern³⁸, dar numirea sa în fruntea diplomației românești a constituit realizarea a încă unui pas în direcția apropierii de Germania, avându-se în vedere faptul că pentru o perioadă îndelungată de timp el condusese misiunea diplomatică română din capitala Reich-ului. Cu toate acestea, atât regele, cât și ministrul de Externe doreau să mențină o politică de neutralitate față marile puteri. Se urmărea, pe de o parte, păstrarea relațiilor cu Marea Britanie și Franța, avându-se în vedere faptul că Petrescu-Comnen era un vechi colaborator al lui Titulescu, dar, pe de altă parte, se căuta prietenia cu Germania, știindu-se faptul că noul titular al Afacerilor Străine avea o îndelungată experiență diplomatică la Berlin³⁹.

Se aveau în vedere în special legăturile economice româno-germane, aspect subliniat de Petrescu-Comnen într-o declarație dată presei la 6 aprilie 1938⁴⁰, mai ales că volumul tranzacțiilor comerciale cu anglo-francezii era la un nivel mult mai scăzut decât o cereau relațiile politice. Începea să se

---

³⁴ ANRDANIC, fond Casa Regală, dosar nr. 240/1938, vol. I, f. 53-55. Interviu dat de regele Carol al II-lea pentru *Berliner Tageblatt*, din 6 februarie 1938.

³⁵ *Dreptatea*, din 28 ianuarie 1938. Theodor Emandi, fost ministru la Praga, a publicat un articol despre politica externă a României, intitulat *Prieteni cu întreaga lume*.

³⁶ Denumirea *Auswärtiges Amt* a fost utilizată pentru prima dată în 1870 pentru a desemna Ministerul de Externe al Confederației Germane de Nord. A îndeplinit aceeași funcție și după unificarea îndeplinită de Bismarck, de data aceasta controlând politica externă a celui de-al Doilea Reich. În anul 1951, după încheierea celei de-a doua conflagrații mondiale, *Auswärtiges Amt* a fost instalat în Bonn. Datorită reunificării Germaniei, guvernul federal a fost adus din nou la Berlin în 1999, ca și Ministerul de Externe de altfel. (http://www.auswaertiges-amt.de/EN/AAmt/Geschichte/Uebersicht_node.html).

³⁷ Pentru detalii biografice despre Nicolae Petrescu-Comnen, vezi Pelin 2002, p. 257.

³⁸ La doar trei zile de la constituirea guvernului, de la București, Wilhelm Fabricius îi nominaliza pe miniștrii Alexandru Averescu, Mircea Cancicov, Constantin Argetoianu și Alexandru Vaida-Voevod ca fiind „prieteni ai Germaniei” (*Politische Abteilung IV: Po 5*, vol. 3, 2.38-8.38. Apud Haynes 2003, p. 67, nota 25).

³⁹ Weinberg 1980, p. 235. Apud *Ibidem*, p. 53.

⁴⁰ ANRDANIC, fond Ministerul Propagandei Naționale. Presă Internă, dosar nr. 382, f. 93-95.

întrevadă faptul că exista o neconcordanță între orientarea politică a României și relațiile sale economice:

„Sistemul de alianțe al României din perioada interbelică, admirabil în logica articulării sale, avea o mare carență: între România, pe de o parte, și Franța și Marea Britanie, pe de alta, relațiile economice rămăneau firave: între marile democrații apusene și România nu exista o solidaritate economică în măsură să o consolideze pe cea politică. În schimb, economiile României și Germaniei erau complementare: prima exporta petrol și grâne în Germania și importa de acolo produse industriale. Adversitatea politică era aici contrabalansată de interese economice reciproce”⁴¹.

Criza cehoslovacă din primăvara și vara anului 1938 nu a făcut decât să micșoreze și mai mult spațiul de manevră al României între marile puteri, Carol și ministrul său de Externe fiind mai atenți ca niciodată să nu ofenseze Germania⁴². Ca atare, oficialitățile române s-au opus trecerii Armatei Roșii prin teritoriul românesc, de teama de a nu provoca Germania, iar la o întâlnire a miniștrilor de Externe ai țărilor Micii Înțelegeri, din 4-5 mai, reprezentantul român și cel iugoslav nu au sprijinit cu nimic Cehoslovacia⁴³. Realizarea Anschluss-ului, în 13 martie, nu a făcut decât să confirme faptul că inițiativa în relațiile internaționale trecuse de partea germanilor, ceea ce i-a determinat pe români să nu adopte o atitudine potrivnică Reich-ului. Reacțiile oficialilor de la București în legătură cu alipirea Austriei la Germania au fost în concordanță cu această atitudine, regele Carol al II-lea și ministrul Petrescu-Comnen considerând-o ca pe ceva firesc⁴⁴. În rândul celor care conduceau politica externă românească a existat părerea că nu trebuie întreprinsă nicio acțiune dacă Franța nu se implică cu nimic, în caz contrar nefăcându-se altceva decât să se pericliteze integritatea teritorială a propriei lor țări. În plus, a fost exclusă orice formă de colaborare cu Uniunea Sovietică, conducătorii români continuând să spera că „Franța va ieși din «inertția» ei și totodată se orientau din ce în ce mai mult către Marea

---

⁴¹ Constantiniu 2008, p. 352.

⁴² Hitchins 1994, p. 468.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ La 16 martie 1938, printr-o circulară trimisă către toate legațiile României, Nicolae Petrescu-Comnen arăta că: „România nu a considerat niciodată Anschluss-ul o problemă locală ..., ci una europeană, care depinde în primul rând de acțiunile marilor puteri interesate”. Mai mult decât atât, la doar trei zile distanță, Carol al II-lea îi comunica ministrul german de la București că „a privit Anschluss-ul ca fiind inevitabil de ceva timp” (Arh. MAE, fond România, vol. 415 bis, f. 7. Telegrama nr. 15645, trimisă legațiilor României, de către ministrul Nicolae Petrescu-Comnen).

Britanie, pentru a contracara ambițiile germane de supremație pe continent”⁴⁵.

Conferința de la München din 29-30 septembrie și decizia luată acolo a convins guvernul român să dea o nouă orientare politicii sale externe, întrucât amputarea Cehoslovaciei, cu acordul Marii Britanii și Franței, era considerată ca reprezentând un moment de cotitură în afacerile politice ale Europei. Chiar înainte de a se ști rezultatul întrunirii celor patru mari puteri din capitala Bavariei, Șerban Flondor, mareșalul Palatului, i-a transmis ministrului german Fabricius dorința regelui „de a strânge, mai mult ca până acum, relațiile cu Germania”⁴⁶. De remarcat este faptul că nu numai regele a avut această atitudine, ci și conducătorii partidelor tradiționale din România - ai PNL și ai PNTȚ -, ceea ce constituia o premieră, știindu-se faptul că Iuliu Maniu și Dinu Brătianu⁴⁷ se orientaseră până atunci în mod exclusiv către Franța, Marea Britanie și Liga Națiunilor. Cu siguranță că victoria diplomatică obținută de germani la München i-a impresionat pe aceștia atât de mult, încât ei au cerut „apropierea de Berlin” într-un memoriu adresat regelui⁴⁸. Germania, la rândul ei, prin câteva acțiuni concrete, a lăsat să se înțeleagă că acceptă noua tendință a Bucureștiului, netezind calea spre o viitoare colaborare germano-română⁴⁹.

⁴⁵ Hitchens 1994, p. 468.

⁴⁶ Hillgruber 1994, p. 58.

⁴⁷ Dinu Brătianu și-a dat seama numai pe baza evenimentelor din ultimele săptămâni și sub influența lui Gheorghe [Brătianu], că atitudinea lui de până atunci – „totul alături de Franța” – a fost greșită. Pentru el a fost o amară deziluzie că Franța a adus Cehoslovacia într-o situație grea și apoi a abandonat-o. „Același lucru – a spus vechiul prieten al Franței – i se poate întâmpla și României. România a primit, doar, totul de la Germania înainte de război și lucrurile au mers bine. Așa s-ar putea întâmpla și în prezent”. Această schimbare de atitudine a lui Dinu Brătianu are o mare importanță; ea îl eliberează pe rege de opoziția principalelor partide politice care s-au situat până acum total de partea Franței. Alături de el, și vechiul conducător al național-țărăniștilor, Iuliu Maniu, și-a schimbat punctul de vedere. Acesta din urmă, împreună cu Dinu Brătianu, a cerut într-un memoriu, pe care l-a predat regelui, apropierea de Berlin. Din acest document regele a înțeles că nu mai poate continua politica internă de până atunci. În acesta se arată că într-o țară ca Germania, în care s-a instaurat o dictatură, există totuși o legătură între popor și conducere, deoarece conducerea este susținută de voința comună a întregului popor, pe când regimul autoritar din România s-a îndepărtat de cetățeni. De aici necesitatea atragerii poporului. Maniu a insistat asupra acestui punct de vedere. El a abandonat toate prejudecățile pe care le avea înaintea împotriva național-socialismului, pe care-l considera ca fiind „antidemocratic”, pronunțându-se pentru o politică alături de Germania (*Akten*, seria D, vol. 5, p. 270-271. Wilhelm Fabricius către Ministerul de Externe German, 28 octombrie 1938. Apud *Ibidem*, p. 318, nota 78).

⁴⁸ *Ibidem*, p. 58.

⁴⁹ Cu ocazia zilei de naștere a lui Carol al II-lea, la 14 octombrie 1938, Adolf Hitler a trimis o telegramă de felicitare regelui, ceea ce nu se mai întâmplase în toată domnia acestuia. La doar câteva zile distanță, o misiune economică germană a sosit în România cu scopul de a

În această nouă situație din Europa, ca o consecință directă a conferinței ce a avut loc la München, în a doua jumătate a lunii noiembrie a fost realizat un turneu diplomatic al lui Carol al II-lea în Marea Britanie, Franța, Belgia și Germania. Cu siguranță că soarta pe care o avusese Cehoslovacia îl impresionase în mod deosebit pe rege, ca și pe ceilalți români de altfel, iar vizita suveranului avea scopul să afle în ce măsură se mai poate conta pe sprijinul celor două puteri democratice din vestul continentului. Întrebarea firească pe care și-o puneau politicienii români era dacă nu cumva după Cehoslovacia va urma România, în condițiile în care practica aplicată la München se putea dovedi contagioasă. Așa cum se știe, vizita nu a avut rezultatele scontate, ba mai mult, ea a scos și mai pregnant în evidență faptul că politica externă românească trebuia să devină din ce în ce mai apropiată față de cea a Germaniei⁵⁰.

Acțiunea Germaniei din 15 martie 1939, prin care a fost instituit Protectoratul Boemiei și Moraviei, a arătat în mod clar faptul că Berlinul era cel care impune ritmul evenimentelor din Europa, partea răsăriteană a continentului fiind astfel mai expusă ca nicicând creșterii puterii Reich-ului. Acordul economic româno-german din 23 martie 1939 a reprezentat o formă de manifestare a acestei influențe din ce în ce mai mari dar, totodată, și o consecință directă a avansării puterii germane către est. Semnat pentru o perioadă de cinci ani, acordul asigura Germaniei mari cantități de petrol și cereale românești, materii prime care se puteau dovedi vitale într-un nou război mondial în condițiile în care germanii erau conștienți că s-ar fi văzut confrunțați cu o nouă blocadă britanică, aidoma situației existente în Primul Război Mondial. România avea și ea avantaje, ea gășind în Germania un cumpărător sigur pentru produsele sale, un furnizor de echipamente industriale și tehnică militară și, nu în ultimul rând, un sprijin substanțial pentru modernizarea economiei. Cu toate acestea însă, ponderea economică crescută în mod simțitor a Germaniei asupra României nu a schimbat și orientarea sa politică, astfel că românii au rămas „până în timpul războiului *între* marile fronturi politice care se conturau”⁵¹.

Obținerea garanțiilor politice franco-britanice la 13 aprilie 1939 a însemnat fără îndoială o victorie a acelor oameni politici din România care încă susțineau orientarea tradițională a țării către cele două mari puteri

---

negocia cumpărarea unor cantități importante de petrol și grâu, iar la 4 noiembrie, în portul Constanța, a ancorat crucișătorul „Emden”, acesta fiind prima navă de război germană ce pătrundea în apele teritoriale ale României de la sfârșitul Primului Război Mondial (Prost 2006, p. 182).

⁵⁰ Pentru detalii despre vizita pe care regele Carol al II-lea a efectuat-o în vestul Europei, în a doua jumătate a lunii noiembrie, vezi Arhire 2010, p. 383-394.

⁵¹ Hillgruber 1994, p. 82.

democratice din partea de vest a continentului european. Garanțiile aveau un caracter unilateral, existând totodată și condiția ca armata română să se opună oricărui agresor. În plus, Marea Britanie și Franța cereau ca alianța româno-poloneză să fie transformată într-o înțelegere *erga omnes*. Românii obținuseră exact ceea ce voiseră, ei putând beneficia atât de sprijinul anglo-francezilor, cât și de menținerea legăturilor cu Germania care erau în plină progresie. În plus, așa cum reiese din caracterul unilateral al garanțiilor, România nu era obligată să ajute nicidecum Marea Britanie și Franța, ceea ce îi dădea posibilitatea de a practica în continuare politica sa de echilibru⁵². Cu toate acestea, ce-i drept, în mod neoficial, regele Carol și-a luat răspunderea distrugerii sondelor de petrol în cazul producerii unei invazii din partea unei puteri străine pe teritoriul românesc, concluzie ce se poate desprinde din convorbirea suveranului român cu ministrul plenipotențiar britanic de la București⁵³.

Deși se făcuseră pași importanți către apropierea de Germania, politica externă românească nu renunțase încă la aliații săi tradiționali, una din dovezi fiind și faptul că la 21 decembrie 1938, în fruntea Ministerului Afacerilor Străine fusese numit Grigore Gafencu⁵⁴, cel care deținuse funcția de subsecretar de stat în același minister, în 1932, în timpul cât prim-ministru a fost Alexandru Vaida-Voevod. Chiar dacă atribuțiile sale de ministru erau diminuate de regimul de dictatură în favoarea regelui⁵⁵, situație

---

⁵² Carol II 1995, vol. 1, p. 330.

⁵³ Carol al II-lea a acceptat această cerere a britanicilor, dar cu plata ulterioară a unor compensații financiare, el fiind convins că în cazul producerii unui nou război mondial, „sfârșitul va fi tot în favoarea Angliei?” (*Ibidem*, p. 320).

⁵⁴ Grigore Gafencu cunoștea încă din tinerețe limba germană, dar, cu toate acestea, a fost catalogat ca fiind germanofob datorită faptului că regimul național-socialist instaurat în anul 1933 nu s-a bucurat niciodată de încrederea sau sprijinul lui. Afirmările sale notate în jurnalul pe care l-a ținut în acea perioadă nu lasă niciun dubiu asupra gândirii sale. „Nu am dorit victoria Germaniei naziste, fiindcă știam că va avea drept consecință răsturnarea echilibrului european și a sistemului nostru de alianțe balcanice [...]. Nu am dorit prăbușirea Franței; nu doresc prăbușirea Angliei: cele mai temeinice puncte de reazăm pentru o viață europeană liberă (Gafencu f.a., p. 19-20). Experiența sa în domeniul diplomației se rezuma la doar cele cinci luni în care îndeplinise funcția de subsecretar de stat la Ministerul Afacerilor Străine, în 1932. Era un apropiat al regelui (Haynes 2003, p. 95, nota 3; Pelin 2002, p. 135-136).

⁵⁵ Henri Prost, un observator contemporan al acelor evenimente, nota următoarele despre numirea lui Grigore Gafencu: „Mediile politice erau îndreptățite să aibă mari așteptări de la el. Gafencu a fost însă departe de a putea realiza tot ce și-ar fi dorit”. Însuși titularul Externelor spunea despre acea perioadă de timp că: „În 1932, când eram secretar de stat la Afacerile Străine, aveam sentimentul că eu sunt ministrul. Astăzi am titlul de ministru, dar sunt, de fapt, un biet subsecretar de stat”. Atotputernicia dictaturii regale își făcea din plin efectul (Prost 2006, p. 187).

similară de fapt cu a tuturor celorlalți miniștri, numirea în fruntea diplomației a unei persoane profund atașate de politica României dusă în perioada interbelică reprezenta un semn că aceasta încă predomina. Cultivarea unor bune relații cu marile puteri a continuat să fie valabilă, ceea ce se poate vedea din faptul că fostul prim-ministru Gheorghe Tătărescu⁵⁶ a fost numit ambasador la Paris, la 9 decembrie 1938, anglofilul Viorel Tilea a devenit ministru plenipotențiar la Londra, la 1 februarie 1939, pentru ca la finalul aceluiași an, la recomandarea filogermanului Gheorghe Brătianu, să fie desemnat un nou ministru român la Berlin în persoana lui Radu Crutzescu. Aceste trei acreditări în cele mai importante capitale europene demonstrează că politica de menținere a echilibrului între marile puteri era în continuare valabilă, această caracteristică a politicii externe românești fiind de fapt exprimată în ziarul *Timpul*, în toamna anului 1938, dar și în primul discurs la radio ținut de Gafencu după preluarea funcției de ministru al Afacerilor Străine⁵⁷.

Noul ministru de Externe a dorit să-și pună în aplicare principiile de politică externă pe care le avea, adaptându-se însă la situația care exista pe atunci în Europa. A căutat sprijin la alianțele regionale la care România era membră, a încercat fără succes să desprindă Polonia de politica sa progermană, dar a vrut să obțină și garanții occidentale de securitate pentru frontierele țării. Cu siguranță că promisiunea Marii Britanii și Franței de a oferi tot ajutorul lor în fața oricăror amenințări ce ar fi venit vizavi de independența României se înscria în linia politică promovată de noul ministru de Externe român. Deși acceptate cu surle și trâmbițe, aceste garanții erau cu greu aplicabile, ele fiind date de britanici și de francezi cu scopul mai mult de a intimida Germania, arătându-i-se astfel acesteia din urmă faptul că nu a rămas stăpână pe jumătatea estică a continentului european. Trebuie precizat că deși primite cu satisfacție de cercurile politice de la București, guvernul român a insistat ca garanțiile să aibă un caracter

---

⁵⁶ Trimiterea ca ambasador la Paris a unui fost președinte al Consiliului de Miniștri arăta grija pe care regele Carol al II-lea o avea pentru menținerea unor bune relații cu Franța. În plus, așa cum se știe, Gheorghe Tătărescu era o persoană care avea relații excelente în cercurile politice franceze, ceea ce era de natură să risipească îndoielile acestora din urmă în privința instaurării unui regim dictatorial în România (*Ibidem*).

⁵⁷ În octombrie 1938, personalul Legației Britanice de la București transmitea la Londra că în ziarul *Timpul*, editat de Gafencu, se manifesta „o tendință de orientare spre Germania, laitmotivul acestuia fiind că pentru România este preferabil să-și mențină relațiile cu vechii aliați și prieteni, ceea ce nu înseamnă că nu poate să-și găsească alții noi”. Aceași idee a fost exprimată de Grigore Gafencu la puțin timp după preluarea funcției de ministru al Afacerilor Străine, el declarând cu această ocazie că România lua în calcul orice apropiere față de marile puteri, atât din vestul continentului, cât și din centrul acestuia (Haynes 2003, p. 75).

spontan și unilateral, pentru a nu părea cumva ca fiind solicitate de partea română, întrucât nu se dorea provocarea Germaniei.

La puțin timp după preluarea postului său de ministru, Grigore Gafencu nu a mai putut amâna nicicum efectuarea unei vizite în Germania, el răspunzând astfel unei invitații formulate în mai multe rânduri de guvernul Reich-ului. În urma aprobării regelui⁵⁸, dar și după ce s-a asigurat că turneul său diplomatic va cuprinde și Londra și Parisul, ministrul de Externe al României și-a dat acordul pentru a fi prezent în Berlin în zilele de 18 și 19 aprilie. Încă de la o primă vedere, dacă se face o comparație cu vizita lui Carol al II-lea pe care acesta a întreprins-o în toamna anului precedent, iese în evidență faptul că Gafencu a inversat ordinea vizitării capitalelor europene. Dacă suveranul român a vizitat mai întâi capitala britanică, iar apoi Parisul, Germania fiind lăsată la urmă, Gafencu, silit de evoluția evenimentelor din Europa, a fost nevoit să parcurgă același traseu, dar în sens invers, ceea ce arăta creșterea spectaculoasă a influenței germane în partea centrală și răsăriteană a Europei. Rezultatul general al vizitei a fost unul ambiguu și contradictoriu, reflectând de fapt politica ce era promovată de guvernul de la București. Pe de o parte, la Berlin, Gafencu a dat asigurări lui Hitler, dar și lui Ribbentrop, că România nu are de gând să participe la politica de încercuire a Reich-ului promovată de englezi⁵⁹, dar, de cealaltă parte, la Londra și la Paris, el a făcut niște declarații aproape total opuse, ceea ce i-a atras mânia și desconsiderarea germanilor.

---

⁵⁸ Despre această vizită, regele Carol al II-lea nota: „Gafencu vine, o clipă, să spuie că a primit o invitație oficială să meargă la Berlin, destul de dezagreabil. Trebuie să vedem, în ce fel vom putea, fără să supărăm pe nimeni, să ne degajăm. Vom începe prin a spune, ceea ce e de altfel adevărat, că, în momentul de față, tratativele cu Ungaria rețin pe ministrul Afacerilor Străine în țară până ce vor fi terminate. În tot cazul, dacă va trebui să se ducă, va trece și pe la Londra și Paris, fie chiar inoficial”. „[...] Am dat lui Gafencu unele instrucțiuni de detaliu pentru călătoria sa. Nu trebuie să se angajeze cu nimica, totuși, dacă va putea obține de la germani o declarație de garanție, ca aceea a anglo-francezilor va fi foarte bine” (Carol II 1995, vol. 1, p. 318, 331).

⁵⁹ În convorbirile pe care Grigore Gafencu le-a avut mai întâi cu Joachim von Ribbentrop, iar mai apoi cu Adolf Hitler, el a ținut să clarifice caracterul garanțiilor anglo-franceze pe care românii tocmai le primiseră. Astfel, Führer-ul și ministrul de Externe al Reich-ului au primit asigurări din partea oaspetelui român că aceste garanții nu vor avea niciodată un caracter bilateral. Totodată, au fost date asigurări conform cărora România nu dorește încheierea unui pact cu URSS și nici nu va participa la vreo alianță în care ar fi fost prezenți sovieticii. De fapt, prin aceste declarații, România nu dădea curs propunerilor făcute de englezi, de a forma un bloc compus din mai multe puteri: Marea Britanie, Franța, Polonia și Uniunea Sovietică (Hillgruber 1994, p. 84-85).

Situația României s-a complicat și mai mult prin apariția Uniunii Sovietice ca mare putere pe scena relațiilor internaționale⁶⁰, guvernul de la București fiind obligat să mențină de-acum înainte și un echilibru între aceasta și Germania, cele două state reprezentând de fapt și principalele amenințări la adresa frontierelor românești. Desigur, dacă ar fi fost pusă în postura de a alege, România ar fi optat pentru Germania, URSS fiind percepută ca o amenințare mult mai mare la adresa securității sale. O dovadă a acestei opțiuni este arătată de faptul că guvernul de la București, prin reprezentanții săi, nu s-a arătat deloc doritor de a se alătura Turciei și Uniunii Sovietice într-un pact al Mării Negre, motivul fiind tocmai acela că prin această acțiune România ar fi ales partea sovietică, în detrimentul celui de-al Treilea Reich.

Deși nu au știut nimic de existența unui protocol adițional secret⁶¹, încheierea pactului Ribbentrop-Molotov, la 23 august 1939, a fost pentru liderii români un șoc în adevăratul sens al cuvântului, deoarece aceștia își bazaseră politica lor externă pe opoziția ireductibilă ce exista între nazism și comunism. România, prinsă geografic între Reich și URSS, a contat întotdeauna pe echilibrul ce reieșea din opoziția celor două mari puteri, căutând chiar să facă față presiunii sovietice cu o eventuală apropiere față de Germania. Politica de neutralitate între cele două forțe a fost posibilă pentru guvernul de la București atât timp cât între ele exista o anumită aversiune. În noile condiții, cele create de semnarea pactului, această politică nu mai putea fi pusă în practică, adevărându-se remarca lui Nicolae Titulescu, făcută în 1937, conform căreia „apropierea ruso-germană va avea loc fără noi și împotriva noastră”⁶². Cu toate că nu a fost dat publicității decât textul pactului propriu-zis, politicienii români, în frunte cu regele, au intuit că sovieticii și germanii au realizat și înțelegeri cu caracter secret, făcute pe

---

⁶⁰ Pactul Ribbentrop-Molotov a ridicat URSS la rangul de putere continentală și, în perspectivă, la nivelul unei puteri mondiale, în condițiile în care Germania a recunoscut sfera de influență sovietică, iar Marea Britanic și Franța căutau să o atragă de partea lor. Evoluția ulterioară a evenimentelor a dovedit din plin această creștere mai mult decât spectaculoasă a sovieticilor în cadrul relațiilor internaționale, americanii și britanicii fiind nevoiți să se alieze cu puterea de la Moscova pentru a înfrânge Reich-ul lui Hitler și aliații continentali și extracontinentali ai acestuia. Mai mult decât atât, după sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, Uniunea Sovietică a instaurat regimuri comuniste în mai mult de jumătate din Europa, acestea menținându-se pentru o perioadă de peste patru decenii (Buzatu 2003, p. 54).

⁶¹ În articolul 3 al protocolului adițional secret se prevedea: „În privința sud-estului Europei, din partea sovietică este arătat interesul pentru Basarabia. Partea germană își declară totalul dezinteres politic pentru aceste regiuni” (<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/wwii/bluebook/blbk61.htm>).

⁶² Titulescu 1994, p. 131.

seama statelor din Europa Central-Răsăriteană. Ca atare, politica externă românească a fost caracterizată în perioada imediat următoare de câteva acțiuni cu un caracter disperat, prin care se încerca adaptarea la noua situație. Astfel, la doar o zi distanță, guvernul român a adresat Ungariei o propunere pentru încheierea unui pact de neagresiune, ofertă ce a fost imediat respinsă de guvernul maghiar; o notă adresată Poloniei, în 25 august, prin care acesteia i se comunica faptul că dacă un conflict germano-polonez va izbucni, România nu va interveni; asigurările date de Grigore Gafencu ministrului plenipotențiar Wilhelm Fabricius, prin care diplomatului german îi era comunicat faptul că România considera de o maximă importanță legăturile sale cu Germania, confirmându-se totodată cu acest prilej și faptul că livrările românești de materii prime către Reich vor continua și în cazul izbucnirii unui război⁶³.

Față de situația nou-creată în Europa, în care trupele Wehrmacht-ului atacaseră Polonia, iar Marea Britanie și Franța declaraseră război Germaniei, România și-a proclamat în mod oficial neutralitatea față de aceste evenimente prin Consiliul de Coroană⁶⁴ ținut în ziua de 6 septembrie, decizia finală fiind „observarea strictă a regulilor neutralității stabilite prin convențiunile internaționale față de beligeranții din actualul conflict”⁶⁵. Fiind înconjurată de țări cu o atitudine ostilă, precum Uniunea Sovietică, Ungaria și Bulgaria, cu o poziție nesigură, Iugoslavia, sau la limita rezistenței, Polonia, România nu-și putea permite niciun fel de acțiune ce i-ar fi periclitat postura de stat neutru, ceea ce l-a determinat pe Constantin Argetoianu să afirme în mod cinic că: „Vom merge până la cea mai josnică dintre josnicii pentru a ne păstra neutralitatea”⁶⁶. La rândul său, în chiar prima zi a izbucnirii celui de-al Doilea Război Mondial, regele Carol își reafirma poziția sa alături de puterile democratice din vestul Europei, manifestând însă prudență față de cele două mari puteri totalitare, Reich-ul german și Uniunea Sovietică:

„Legăturile cât mai strânse cu Franța și, îndeosebi, cu Anglia, fidelitate absolută aliaților noștri (adesea foarte greu) și să nu ne lăsăm angajați niciodată într-un complex care să ne aducă, în mod automatic, în conflict cu Germania, iar față de URSS nicio legătură prea strânsă, care să facă pe germani să creadă că facem un act ostil lor”⁶⁷.

⁶³ Hitchins 1994, p. 473.

⁶⁴ Consiliul de Coroană a luat hotărârea de a menține neutralitatea după ce Iugoslavia se pronunțase pentru aceeași atitudine cu doar o zi înainte (Hillgruber 1994, p. 333, nota 21). Pentru mai multe detalii, vezi Mamina 1997, p. 180-182.

⁶⁵ Savu 1970, p. 334.

⁶⁶ Constantiniu 2008, p. 357.

⁶⁷ Carol II 1995, vol. 1, p. 302.

Atitudinea neutră a fost menținută și după data de 17 septembrie, atunci când trupele sovietice au pătruns pe teritoriul polonez, deși, conform tratatului din 1921, armata română era obligată să vină în ajutorul aliatei sale. Polonezii au renunțat însă de bunăvoie la sprijinul pe care România ar fi trebuit să li-l acorde, ei realizând faptul că guvernul român nu și-ar fi îndeplinit obligațiile în acea situație disperată în care se afla Polonia, scutindu-l astfel de o situație mai mult decât delicată⁶⁸. Merită însă să fie menționat faptul că granițele românești au fost deschise atât pentru refugiații civili și militari polonezi, cât și pentru autoritățile guvernamentale și militare de la Varșovia care s-au refugiat ulterior în vestul Europei, ceea ce a atras nemulțumirea Berlinului și a Moscovei. Nu de o mai puțină importanță a fost faptul că tezaurul polonez, cu o valoare de aproximativ 45 milioane de dolari, a fost trimis în România, o parte rămânând la București și restituită în 1947, în timp ce cealaltă parte a fost trimisă în Anglia, fiind transportată de un vas aflat sub pavilion britanic ce a plecat din portul Constanța.

Asasinarea premierului Armand Călinescu de către legionari, la 21 septembrie, a constituit o lovitură puternică dată regimului autoritar al lui Carol al II-lea, dar și politiciii externe a acestuia, știindu-se faptul că fostul șef al guvernului era un adept înfocat al relațiilor cu Franța și Marea Britanie⁶⁹. Dispariția sa a însemnat o mare pierdere pentru rege, dar și realizarea a încă unui pas către apropierea României de Germania, în detrimentul taberei anglo-franceze. Se poate astfel afirma faptul că moartea lui Călinescu a fost cea care în mare măsură a favorizat, la un an distanță,

---

⁶⁸ Trupele sovietice au intrat în Polonia chiar în ziua în care guvernul acestei țări, în frunte cu președintele Ignacy Mościcki dar și cu mareșalul Rydz-Smigli, s-a refugiat în România (Gafencu 1991, p. 341).

⁶⁹ În această privință regele Carol nota: „Plecând Gafencu, am rămas în discuție cu Călinescu și Urdăreanu, cu cari am trecut în revistă întreaga situațiune și problemele ce se pot pune pentru noi. A vorbit întâiu Călinescu, care a expus problema cam în forma cum o văd eu, adăugând că nu numai [că] are convingerea victoriei anglo-francezilor, ci că o dorește, căci crede că cea germană ar fi un dezastru pentru noi, chiar dacă am fi de partea lor” (Carol II 1995, vol. 1, p. 330; Buzatu 2003, p. 59). La 30 ianuarie 1939, într-o audiență la rege, Armand Călinescu s-a opus oricărei apropieri față de Germania, afirmând că: „Orice război general, indiferent fazele, aduce triumful franco-englez, care întrunește condițiunile obiective: finanțe, materii prime, număr (Călinescu 1990, p. 404). La 1 aprilie, atunci când Reich-ul invadase deja și restul teritoriului cehoslovac rămas după aplicarea prevederilor Conferinței de la München, Călinescu, tot într-o audiență la rege, a afirmat: „Mai întâi este sigur că în cazul unui război general noi vom merge cu Anglia, fiindcă acolo va fi victoria și așa e și sentimentul public. [...] Țin să spun că dacă am făcut acordul economic cu Germania a fost pentru a câștiga timp și unele avantagii economice, nu pentru a ne apropia politicește de Germania” (*Ibidem*, p. 413).

propulsarea generalului Ion Antonescu în avanscena politică a României⁷⁰. În însemnările sale, regele Carol lăsa să se vadă din plin șocul resimțit de pierderea fostului prim-ministru:

„Pierderea aceasta a Președintelui de Consiliu Armand Călinescu este ireparabilă, n-am găsit la noi în țară pe cineva care să fi corespuns mai bine misiunii cu care fusese însărcinat. Pentru mine personal este o pierdere de neînlocuit, puteam să fiu liniștit cu el, era energic, capabil, spirit politic clar, care vedea departe și lua măsuri potrivite situațiilor. Pe lângă aceasta, îmi va aduce nesfârșite complicații politice atât interne cât și externe. Înlocuirea lui va fi o problemă între cele mai grele și delicate. [...]. Încep să realizez cu adevărat ce enormă pierdere este pentru mine și țară această dispariție cu mult mai devreme a acestui om, în care puteam avea încredere. Pe zi ce va trece vremea, îmi voi putea și mai bine da seama cât va lipsi această minte vioaie, această energie de neînfrânt, această activitate creatoare și rodnică. Rar am simțit în sufletul meu și în mintea mea un sentiment de vid așa de complet. Se zice că nimeni nu este indispensabil, desigur că în cele mai multe cazuri așa este, dar iată excepția care confirmă regula”⁷¹.

După o scurtă perioadă de timp în care au existat două guverne efemere conduse de generalul Gheorghe Argeșanu și, respectiv, de Constantin Argetoianu, la 24 noiembrie 1939 a fost numit prim-ministru Gheorghe Tătărescu⁷², Grigore Gafencu fiind păstrat în continuare în fruntea Ministerului Afacerilor Străine. Prezența celor doi în noul guvern al României se dorea să fie un semnal transmis Londrei și Parisului, prin care să se arate că politica externă tradițională orientată către Franța și Marea Britanie nu fusese abandonată. În același timp însă, se dorea și darea unei anumite satisfacții Germaniei, dovadă fiind faptul că în guvern au mai intrat germanofilul Ion Gigurtu, ca ministru al Lucrărilor Publice și al Comunicațiilor, dar și antisemitul Istrate Micescu, cel cărui i s-a încredințat portofoliul Justiției. Formarea unui guvern condus de Tătărescu era în concordanță cu politica de neutralitate pe care dorea să o promoveze Carol al II-lea, avându-se în vedere faptul că el mai fusese premier în perioada de

---

⁷⁰ Buzatu 1995, p. 9. Suveranul român l-ar fi dorit prim-ministru pe Călinescu pentru o lungă perioadă de timp, așa cum de altfel reiese din însemnările sale zilnice. „Cu Călinescu îmi pusesem această speranță și, dacă nu s-ar fi întâmplat acea nenorocire, el ar fi putut governa încă mulți ani, cel puțin 6 dacă nu mai mult” (Carol II 1995, vol. 2, p. 11).

⁷¹ *Ibidem*, p. 4-5, 7.

⁷² Încredințarea unui nou mandat de prim-ministru lui Gheorghe Tătărescu a luat prin surprindere clasa politică românească, deoarece, se credea că acesta căzuse în dizgrația regelui după întoarcerea sa de la Paris. Spre deosebire de Constantin Argetoianu, care „îi punea adesea regelui nervii la încercare cu nonșalanța și scepticismul lui, cu umorul lui gros de felcer”, Tătărescu se dovedea a fi o persoană mult mai docilă și servilă pe care suveranul român îl putea domina fără probleme (Prost 2006, p. 203).

timp cât Nicolae Titulescu fusese ministru de Externe, fiind astfel asociat cu politica prooccidentală, dar, în același timp, fiind și adeptul unei strânse colaborări economice cu Germania⁷³.

Dorința de a-și păstra neutralitatea, dar și frica față de Uniunea Sovietică au determinat diplomația românească să fie adepta creării unor proiecte care susțineau înființarea unui „bloc al statelor neutre” sau a unui „bloc balcanic” care să poată rezista la toate presiunile. Unul dintre ele a fost cel întocmit la 28 octombrie⁷⁴ și care urma să cuprindă România, Iugoslavia, Grecia și Turcia – de fapt, membrele Înțelegerii Balcanice, la care să se adauge Ungaria, Bulgaria și Italia, ultimei rezervându-i-se atât conducerea întregului bloc, cât și misiunea de a convinge diplomația de la Budapesta și pe cea de la Sofia să adere la acest proiect⁷⁵. Așa cum se știe, propunerea românească nu a fost agreată nici măcar în capitalele celorlalte trei state balcanice, rămânând în stadiul de proiect, astfel încât nu a mai fost comunicată Italiei, Ungariei sau Bulgariei, deși acest plan s-a bucurat de sprijinul diplomației britanice și, într-o măsură mai mică, de cel al Franței⁷⁶. Prin aceste combinații se urmărea un scop dublu: pe de o parte, guvernul de la București dorea să convingă Germania de sinceritatea neutralității sale, iar, de cealaltă parte, se dorea constituirea unei bariere împotriva amenințării sovietice, în condițiile în care Armata Roșie ocupase deja jumătate din teritoriul polonez⁷⁷.

Desigur că o reconciliere a Occidentului cu Germania i-ar fi convenit foarte mult guvernului de la București și regelui Carol, pentru că atunci românii nu ar mai fi fost siliți să aleagă una din cele două tabere, putându-și concentra întreaga atenție pentru a contracara politica agresivă promovată de Moscova. Ca atare, suveranul român a fost dezamăgit de faptul că Neville Chamberlain a respins propunerile de pace făcute de Adolf Hitler, el notând în însemnările sale zilnice că :

„Cea mai bună soluție internațională astăzi ar fi o pace provizorie între Aliți și Germania și o schimbare de front împotriva primejdiei comuniste, căci

---

⁷³ Haynes 2003, p. 131.

⁷⁴ Pentru a afla în ce a constat proiectul întocmit de ministerul Afacerilor Străine din București, din 28 octombrie 1939, vezi Buzatu 2003, p. 65.

⁷⁵ Buzatu 1995, p. 8.

⁷⁶ Carol II 1995, vol. 2, p. 4, 22, 42; Buzatu 1995, p. 8.

⁷⁷ Haynes 2003, p. 125. Proiectul constituirii unui „bloc de neutri” era pentru a contracara atât amenințarea sovietică, cât și cea germană. Însă, se poate ușor remarca faptul că exista o teamă mai mare față de sovietici în rândul românilor. Dacă în cazul Germaniei acesteia putea să-i fie dată satisfacție prin acordarea de concesiuni economice, URSS nu putea să fie deloc mulțumită până nu primea Basarabia (Lungu 1989, p. 205. Apud *Ibidem*, p. 143, nota 7).

Germania învinsă, înaintarea sovieticilor în Europa Centrală este o primejdie de distrugere a civilizației noastre europene. Mă miră complet că țările capitalisto-burghize, [care] nu se pot uni în fața unor primejdii comune. Istoria se repetă, ceea ce a făcut Germania, astăzi, este asemănător cu actele Romei decadente, care a cerut ajutorul mercenarilor barbari ca s-o apere și care tocmai prin ei a pierit”⁷⁸.

Între timp, Uniunea Sovietică profita la maximum de situația existentă în Europa, făcând un pas important în acțiunea sa de anexare a statelor baltice. Astfel, Lituaniei, Letoniei și Estoniei le-au fost impuse tratate de „ajutor reciproc” care de fapt legalizau staționarea trupelor sovietice pe teritoriul celor trei state⁷⁹. Se pare însă că și românilor le fusese rezervată o soartă asemănătoare cu cea pe care o avuseseră balticii, doar războiul sovieto-finlandez fiind cel care a determinat neaplicarea acestui scenariu⁸⁰.

Victoriile germane din luna mai a anului 1940 împotriva Țărilor de Jos și a Franței, ocuparea Norvegiei, l-au determinat pe regele Carol să modifice în mod radical politica externă a României. Cu niște garanții franco-britanice care mai mult îl încurcau decât îl ajutau, Carol al II-lea a început să nu mai creadă în victoria cauzei aliate, considerând în același timp că apropierea față de cel de-al Treilea Reich reprezenta singura opțiune rămasă ce putea asigura integritatea teritorială a țării. Ca atare, Grigore Gafencu, care se identifica prea mult cu o politică externă orientată spre Franța și Marea Britanie, a fost înlocuit în chiar prima zi a lunii iunie cu Ion Gîgurtu, cunoscut pentru vederile sale germanofile⁸¹. O consecință directă a acestei schimbări a fost că, la 29 mai 1940, a fost semnat între România și Germania așa-numitul *Ölpakt* prin care partea română se obliga să livreze Reich-ului o cantitate de petrol bine stabilită, la prețul existent în toamna

---

⁷⁸ Carol II 1995, vol. 2, p. 21-22.

⁷⁹ Constantiniu 2008, p. 358.

⁸⁰ Având deplina convingere că un conflict cu Finlanda urma să fie un război de scurtă durată, I. V. Stalin și-a dat acordul pentru aplicarea unei soluții de forță față de statul finlandez. Ceea ce dictatorul sovietic nu prevăzuse, a fost faptul că armata finlandeză a opus sovieticilor o rezistență ce a uimit întreaga lume, conflictul dintre cele două state prelungindu-se mult mai mult decât se anticipase inițial. Această rezistență eroică a Finlandei a dus la diminuarea presiunilor sovietice asupra României, dovadă fiind faptul că îndată ce războiul sovieto-finlandez a luat sfârșit, Moscova a adus din nou în discuție problema Basarabiei (*Ibidem*, p. 359).

⁸¹ Cu doar o zi înainte ca Gîgurtu să fie numit în funcția de ministru al Afacerilor Străine, Carol al II-lea nota: „Cu Gafencu nu mai merge, el are sentimentul că nu poate să se adapteze noii stări de lucruri, încât m-am hotărât să-l las să plece. După multă căutare, m-am oprit asupra lui Gîgurtu ca înlocuitor, nu e prea deștept, dar e ponderat, e marcat ca germanofil, fiind de fapt contrariul” (Carol II 1995, vol. 2, p. 179).

anului 1939, în schimbul primirii de echipament militar german⁸². La doar o zi distanță de semnarea tratatului petrolului, premierul Gheorghe Tătărescu comunica lui Wilhelm Fabricius, în prezența lui Grigore Gafencu și a lui Ernest Urdăreanu, că România dorește o lărgire a colaborării cu Reich-ul nazist⁸³. În aceeași zi, în fața principalilor membri ai Consiliului de Miniștri, Carol al II-lea se pronunța pentru o politică externă de „adaptare la realități”, ceea ce echivala cu abandonarea neutralității și trecerea la nonbeligeranță⁸⁴. Dacă neutralitatea României a fost în esență favorabilă cauzei proaliate, nonbeligeranța, care s-a prelungit până la 22 iunie 1941, s-a situat în mod categoric de partea Axei⁸⁵. Rapiditatea cu care trupele germane învinseseră Franța punea capăt jocului ambiguu pe care îl practicase politica externă românească. Din acest moment, întreaga Europă Centrală și de Răsărit era la cheremul Führer-ului și doar acesta din urmă avea posibilitatea să-i împiedice pe sovietici, unguri și bulgari să ia câte o parte din România⁸⁶. În ultimul moment se căuta obținerea bunăvoinței germanilor, cu speranța că va fi astfel salvată integritatea teritorială a României Mari. Era prea târziu însă, curtea tardivă făcută Germaniei nemaiputând să salveze Basarabia, Cadrilaterul, precum nici cea mai mare parte a Ardealului.

Prăbușirea Franței la 22 iunie 1940 a reprezentat un moment de cotitură nu numai pentru politicienii de la București, ci pentru mai toți românii, întrucât sprijinul francezilor fusese mereu prezent în istoria modernă a României.

„Fiecare român ieșit în seara aceea în piață intuia că în existența propriei sale țări, căderea Franței însemna o cotitură, și această cotitură va duce spre mai

---

⁸² Hitchins 1994, p. 474.

⁸³ Buzatu 1995, p. 10.

⁸⁴ *Ibidem*. În urma capitulării Belgiei, care a survenit la 27 mai 1940, Carol al II-lea a suferit un adevărat șoc, dându-și seama că va trebui să reorienteze politica externă a țării sale. „Au urmat Tătărescu și Gafencu. Azi-seară, Urdăreanu a avut o lungă conversație cu ei, din care se desprindea că ei vedeau iminentă și urgentă necesitatea să schimbăm linia politicii noastre externe. Ei văd că succesele Germaniei echivalează cu o victorie definitivă, cu atât mai mult cu cât se așteaptă, de la o clipă într-alta, intrarea în acțiune a Italiei. Primejdia cea mare rămâne pentru noi tot granița de răsărit și ne găsim în situația de a nu putea primi nici un ajutor de nicăiera, deci, dacă nu avem o atitudine binevoitoare din partea Germaniei, suntem complect în aer. [...] Pentru noi, generația războiului, care am învățat să stimăm pe nemți, dar să iubim pe Aliați, este un moment groaznic. Mie mi se prăbușește o politică, care am voit să o duc de 10 ani încoace, de apropiere de Anglia, dar în care aceasta // mi-a dat nicio mână de ajutor [...]. Incontestabil, admir pe germani și recunosc calitățile lor, adesea superioare, dar brutalitatea lor și lipsa lor de psihologie nu mă face să-i iubesc. Dragoste cu silă nu se poate” (Carol II 1995, vol. 2, p. 176-177).

⁸⁵ Buzatu 1995, p. 11.

⁸⁶ Waldeck 2006, p. 20.

rău. De-acum încolo nimeni nu se mai putea îndoi că armata lui Hitler, care a bătut la Grande Armée în mai puțin de o lună, va fi capabilă să bată oricare altă armată din Europa, inclusiv cea română, în câteva zile. [...] Dar mai era un alt aspect al situației care pentru bucureștenii din Piața Palatului reprezenta un motiv de îngrijorare și mai mare. Ei își dădeau seama cu durere că fără Franța, România Mare nu va putea supraviețui”⁸⁷.

Jocul politic abil al lui Carol de până atunci în politica externă a României nu mai putea fi continuat. Dacă până atunci, despre acest nepot al reginei Victoria nu se putea spune cu exactitate dacă credea în victoria finală a Angliei și îi tolera pe naziști doar pentru a nu avea neplăceri sau dacă acest Hohenzollern era într-adevăr germanofil, acum el trebuia să arate în ce tabără se situează⁸⁸. Obişnuit să opună partidele politice unele împotriva altora în viața politică internă, cu scopul de a-și atinge interesele proprii, Carol al II-lea se afla într-o mare dilemă:

„Se părea că ceea ce ar fi avut Carol mai înțelept de făcut era să adopte o politică clară în favoarea Axei și să uite deocamdată de Anglia; ceea ce regelui i-ar fi fost indiferent, cu excepția a două considerente: unul era ca posibilitatea ca englezii să învingă până la urmă, așa cum se întâmplase întotdeauna. În acest caz ar fi fost cel puțin jenant dacă întreaga miză politică a României ar fi fost pusă în coșul german. Nu părea să existe nicio soluție la această problemă, deoarece, dacă regele dorea să reușească în politica sa categorică în favoarea Axei, el trebuia să se supună de bunăvoie, și în acest caz nu mai putea spera că partea engleză va socoti că a fost constrâns”⁸⁹.

Capitularea francezilor l-a determinat pe Stalin să realizeze că nu mai trebuia să amâne nicum tranșarea problemei basarabene. Cu o Germanie victorioasă pe Frontul de Vest, dictatorul sovietic se putea oricând aștepta la un atac german asupra Uniunii Sovietice, în ciuda faptului că de puțin timp fusese semnat un pact de neagresiune între cele două țări. Slaba rezistență opusă de francezi, cu mult mai mică decât se aștepta oricine, a dat oarecum peste cap planurile sovieticilor, aceștia din urmă având tot timpul speranța că statele occidentale se vor epuiza reciproc înainte de a intra în conflict cu ei.

Ca atare, fără nicio avertizare prealabilă, în seara zilei de 26 iunie, la ora 22, Viaceslav Molotov l-a convocat pe ministrul plenipotențiar al României la Moscova, Gheorghe Davidescu, căruia i s-a înmânat un

---

⁸⁷ *Ibidem*, p. 15-16.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 19-20.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 20.

ultimatum în privința Basarabiei și nordului Bucovinei⁹⁰. Nota ultimativă prevedea ca guvernul de la București să dea răspunsul său în termen de 24 de ore, iar evacuarea teritoriilor să se efectueze în 4 zile, în caz contrar, sovieticii urmând să utilizeze forța. Momentul adevărului, „proba focului” pentru România Mare venise, iar vorbele trebuiau acum transpuse în fapte⁹¹. Regimul carlist s-a dovedit însă mult prea șubred pentru o asemenea încercare, iar în privința armatei române mulți și-au dat seama că era mai bună pentru paradă, decât pentru îndeplinirea singurei sale funcții – apărarea teritoriului național⁹².

În condițiile în care Germania, Italia, Iugoslavia, Grecia și Turcia au sfătuit guvernul român să accepte ultimatumul, iar garanțiile britanice erau inoperante în cazul unui atac sovietic, în ziua de 27 iunie au avut loc două Consilii de Coroană. Dacă în urma votului realizat în primul dintre ele, rezultatul a constat din 11 voturi pentru respingere, 10 pentru acceptare, 4 pentru discuții și 1 rezervat, în cel de-al doilea consiliu doar 6 persoane din 26 s-au mai pronunțat pentru rezistență, ceea ce l-a făcut pe regele Carol să spună cuvinte deloc măgulitoare la adresa caracterului poporului român: „Oh! De ce oare românii noștri n-au cea mai mică doză de orgoliu național în aceste clipe într-adevăr grele? E o zi a rușinei naționale”⁹³. La 28 iunie, ora 11, ministrul român de la Moscova a comunicat lui Molotov că:

---

⁹⁰ Așa cum se știe, Basarabia aparținuse de Imperiul Țarist între anii 1812 și 1918, dar Bucovina nu făcuse niciodată parte din Rusia. Raționamentul sovieticilor a fost însă următorul: nordul Bucovinei era văzut ca „o slabă despăgubire pentru 22 de ani de ocupație românească în Basarabia” (Carol II 1996, vol. 2, p. 199). Pentru a vedea textul integral al notei ultimative ce a fost trimisă României de către URSS, vezi Buzatu 1995, p. 13.

⁹¹ Atitudinea României de a-și apăra granițele cu orice preț în cazul în care ar fi apărut vreo amenințare a fost de multe ori exprimată de suveranul român în însemnările sale zilnice (Carol II 1995, vol. 1, p. 318, 320, 325).

⁹² La sfârșitul lunii martie a anului 1939, în condițiile în care Albania fusese deja cucerită de italieni, România se temea de un atac combinat din partea Ungariei și Bulgariei. Ca atare, pentru a face față situației, guvernul de la București a decis să încorporeze un număr mare de rezerviști. Henri Prost, un atent observator al acelor evenimente, a consemnat aspecte deloc măgulitoare în legătură cu organizarea armatei române, dar mai ales referitoare la lipsa de pregătire a acesteia: „Pregătindu-se pentru orice eventualitate, guvernul s-a grăbit să sporească efectivele armatei. Se vorbea de 800000 de bărbați chemați sub drapel. Tristă experiență pentru Statul Major acea mobilizare a rezerviștilor! Trenuri supraîncărcate se îndreptau spre cazărmi. Autoritățile militare nu aveau ce face cu miile de oameni, nu știau cum să-i încorporeze, cu ce să-i îmbrace și să-i încălțe, nici măcar unde să-i adăpostească. Rezerviștilor – cu totul nepregătiți pentru acțiunea militară – le lipseau uniforme și echipamentul. Nu mai făcuseră instrucție de când se terminase războiul, n-aveau habar de noile metode de luptă și nici de armele noi. Se zbăteau care mai de care să scape de încorporare ori să-și găsească un locșor bun, ferit de primejdii” (Prost 2006, p. 190).

⁹³ Carol II 1995, vol. II, p. 205.

„Guvernul român, pentru a evita gravele urmări ce le-ar avea recurgerea la forță și deschiderea ostilităților în această parte a Europei, se vede silit să primească condițiile de evacuare specificate în răspunsul sovietic”⁹⁴.

Retragerea administrației românești⁹⁵ din Basarabia, Bucovina de Nord și ținutul Herța s-a făcut în condiții de-a dreptul umilitoare, în condițiile în care rușii nu au respectat nici măcar termenul și așa prea scurt al ultimatumului, militarii români fiind insultați și atacați de comuniști evrei⁹⁶, ruși și ucraineni. În decurs de doar șase zile, 28 iunie – 3 iulie, regatul român a cedat URSS o suprafață de 50762 km², cu o populație de 3776309 locuitori, din care 53,49% erau români⁹⁷.

După pierderile suferite în favoarea Uniunii Sovietice, România nu a mai preocupat niciun efort pentru a câștiga favorurile lui Hitler, captarea bunăvoinței germanilor în ceasul al doisprezecelea fiind de fapt o încercare disperată de a preîntâmpina și alte pierderi teritoriale care se profilau deja. La 1 iulie, fără ca măcar britanicii să fie anunțați, România a renunțat la garanțiile primite în aprilie 1939, iar la 4 iulie s-a format un guvern filogerman condus de Ion Gigurtu, cu Mihail Manoilescu la Externe și Horia Sima ca ministru al Culturii. Prezența conducătorului Mișcării Legionare în guvern nu poate fi interpretată altfel decât ca o dorință a regelui Carol al II-lea de a întări ideea că România se aliniase total la politica Axei. Pentru a fi mai convingător, noul guvern a retras România din Liga Națiunilor, la 11 iulie, pentru ca mai apoi să proclame aderarea statului român la noua ordine instaurată în Europa de Germania celui de-al Treilea Reich.

---

⁹⁴ Constantiniu 2008, p. 364.

⁹⁵ Basarabia și, într-o măsură mai mică, Bucovina, au fost tratate după 1918 de administrația românească ca niște colonii care trebuiau exploatare în grabă. În provincia dintre Prut și Nistru, singurele lucrări publice făcute în 22 de ani de administrație românească au fost cele de la un tronson de cale ferată, precum și la câteva școli. Probabil că guvernele de la București din perioada interbelică nu au fost sigure că vor putea păstra aceste provincii sau acesta era modul lor de a proceda, ceea ce explică într-o oarecare măsură lipsa de investiții în drumuri și în alte diverse facilități pentru populație, în timp ce funcționarii corupți luau de la țărani până și ultimul ban (Waldeck 2006, p. 81; Prost 2006, p. 211).

⁹⁶ Știindu-se faptul că evreii erau elemente active în cadrul economiei românești, la prima vedere este greu de înțeles cum aceștia au putut fi atrași de ideologia comunistă. Explicația este însă oarecum simplă. Descurajați de ordonanțele tot mai antisemite, micii întreprinzători evrei din orașe au abandonat orice formă de patriotism față de România, fiind în același timp convingși că nu vor avea nimic de pierdut, ba chiar de câștigat, dacă vor fi adepții flămării roșii. Nu trebuie omis faptul că propaganda comunistă s-a priceput cum nu se poate mai bine să exploateze atât nemulțumirile țărănilor, cât și disperarea evreilor (Waldeck 2006, p. 81-82).

⁹⁷ Buzatu 2003, p. 107.

În zadar Carol i-a solicitat lui Hitler acordarea unor garanții pentru frontierele românești așa cum erau ele după pierderea Basarabiei și a Bucovinei de Nord. Rezolvarea litigiilor teritoriale cu Ungaria și Bulgaria era pusă ca o condiție *sine qua non* de către germani, după care ar fi venit și mult dorita garantare a integrității teritoriale a României. În aceste condiții, guvernul de la București a fost silit să înceapă negocierile cu ungurii mai întâi, iar mai apoi și cu bulgarii.

Tratatul cu Ungaria au fost purtate la Turnu Severin, între 16 și 24 august, iar cele cu bulgarii la Craiova, începute la 19 august și finalizate la 7 septembrie⁹⁸. Dacă în privința retrocedării Cadrilaterului lucrurile au fost mai simple, negocierile româno-maghiare de la Turnu Severin nu au dus la niciun rezultat întrucât între ceea ce ofereau românii și ceea ce cereau ungurii era o diferență uriașă, astfel încât baza pentru negocieri era practic nulă⁹⁹. În plus, liderii politici maghiari erau convinși că armata germană nu poate fi învinsă, iar războiul era foarte aproape de a lua sfârșit, la care se adăuga și faptul că România renunțase la garanția britanică, astfel că o intervenție a insularilor era categoric exclusă¹⁰⁰.

Germania avea însă nevoie de o soluționare rapidă a litigiilor teritoriale atât pentru menținerea liniștii în sud-estul Europei, cât și pentru a nu pune în pericol zona petroliferă din Valea Prahovei – vitală pentru campaniile militare viitoare, ceea ce a determinat-o să acționeze fără întârziere. Dacă voia să mențină ambele state în orbită germană, Hitler trebuia să satisfacă într-o oarecare măsură Ungaria, dar nici să nu nemulțumească profund România. În plus, Führer-ul avea nevoie de

---

⁹⁸ Semnarea tratatului de la Craiova, din 7 septembrie 1940, atunci când conducător al statului devenise generalul Antonescu, a fost o simplă formalitate, pentru că, de fapt, cedarea Cadrilaterului s-a făcut la Viena, în noaptea de 29 spre 30 august. Mihail Manoilescu, ministrul de Externe al României, „în sensul hotărârii Führer-ului și a Ducelui” a semnat în respectiva noapte două scrisori, una către Ribbentrop, iar cealaltă către Ciano, prin care era recunoscută atât pierderea celei mai mari părți a Ardealului, cât și a Dobrogei de Sud (Manoilescu 1991, p. 182).

⁹⁹ Delegația maghiară dorea realizarea unei substanțiale modificări la frontiera Ungariei cu România, în urma căreia ar fi fost retrocedată întreaga Transilvanie de la nord de Mureș, cu o suprafață de 68 000 km², aici urmând a fi incluse și orașele Alba Iulia și Brașov. După ce această cedare teritorială ar fi avut loc, urma să se facă un schimb de populație între cele două țări. Delegația română pornea de la ideea schimbului de populație, prin care s-ar fi creat „o Românie fără unguri și o Ungarie fără români”. Ideea românilor era aceea de a muta *toți* ungurii din România în zona Carei – Satu Mare, după care acești maghiari urmau a fi alipiți la Ungaria, ei urmând a fi despărțiți de regatul român printr-un corectiv al graniței de vest. După calculele specialiștilor de la București, teritoriul cedat Ungariei nu ar fi depășit nicicum 7 000 km² (*Ibidem*, p. 153, 158).

¹⁰⁰ Juhász 1979, p. 172-173.

întregul potențial militar și economic al celor două țări din Europa Central-Răsăriteană pentru viitoarea campanie din est, încât nu-și putea permite să se ajungă la un conflict româno-maghiar. Ca atare, intervenția germanilor în disputa teritorială dintre România și Ungaria a fost promptă¹⁰¹, Adolf Hitler adoptând, așa cum era de așteptat, o soluție de mijloc¹⁰², chiar dacă pentru români ea a constituit un veritabil șoc.

În dimineața zilei de 30 august, miniștrii de Externe german și italian au comunicat decizia lor delegațiilor română și maghiară, fără a avea loc niciun fel de tratative. Ungurii, care aflaseră că hotărârea le este favorabilă, au acceptat pe loc, dar partea română a trebuit să primească acordul lui Carol și al Consiliului de Coroană, consiliu ce a avut loc în noaptea de 29/30 august, la București. Existând precedentul cedării în fața Uniunii Sovietice, din luna iunie, și fiind în situația de a fi atacată concomitent de sovietici¹⁰³, unguri și bulgari, România a acceptat soluția propusă de germano-italieni, pierzând astfel în favoarea Ungariei cea mai mare parte a Ardealului, la care se adăuga și Cadrilaterul, ce urma să fie atribuit Bulgariei. Singurul aspect pozitiv pentru guvernul de la București a fost faptul că delegația română s-a întors cu o garantare germană și italiană *erga omnes* a integrității teritoriale a României, dar care era valabilă pentru teritoriul statului român așa cum rezulta el în urma cedărilor teritoriale. Pierderile din luna august, adăugate la cele din iunie, însumau aproape 100000 km² și peste 6 milioane de locuitori, ceea ce a constituit un dezastru pentru români.

Contrar tendinței care există în istoriografia românească, de a deplasa în exterior responsabilitatea prăbușirii României Mari, prin prezentarea

---

¹⁰¹ La acea vreme Hitler încă lua în calcul o invazie a Angliei, iar Germania depindea de petrolul românesc pentru îndeplinirea acestui scop. În plus, la sfârșitul lunii iulie a anului 1940 se luase deja decizia de a ataca Uniunea Sovietică, Führer-ul trasând planul de invazie a URSS. Ca atare, în vederea desfășurării forțelor lor militare, germanii aveau nevoie atât de asigurarea flancului sudic, cât și de utilizarea căilor ferate maghiare, ceea ce presupunea satisfacerea măcar în parte a cererilor revizioniste ale Ungariei (*Ibidem*, p. 173-174).

¹⁰² Prin dictatul de la Viena, România a pierdut un teritoriu cu o suprafață de 43492 km², în care erau 2667007 locuitori, din care 50,1% români. Câștigul teritorial al Ungariei era însă sub limita programului său minimal, de 50000 km², ceea ce explică nemulțumirea multor membri ai guvernului maghiar, printre ei numărându-se și primul-ministru Pál Teleki care s-a întors din Viena „zdrobit sufletește”, așa cum a afirmat Bálint Hóman, ministrul Învățământului (Constantiniu 2008, p. 368).

¹⁰³ Cu toate că URSS primise Basarabia, Bucovina de Nord și ținutul Herța, incidentele la noua frontieră româno-sovietică au continuat, Armata Roșie dând semne foarte clare că va trece și Prutul. Presiunea sovietică asupra graniței estice a României a continuat să se exercite până în 12-13 septembrie, atunci când sovieticii au abandonat planurile lor de invazie datorită acordării garanțiilor germane pentru teritoriul românesc (Hillgruber 1994, p. 128).

conjuncturii internaționale nefavorabile sau prin afirmarea faptului că nu se întrezărea niciun ajutor din partea nimănui, Florin Constantiniu are meritul de a plasa vina în interiorul țării, citând din însemnările lui Ion Fodoreanu, un contemporan al acelor vremuri și profesor la Turda:

„Neamul românesc este sfârtecat de vecinii dușmani. [...] Totuși nimeni nu mișcă, nimeni nu protestează, noi singuri ne zbatem. De ce această izolare și această mușenie în jurul nostru? Nu din cauza împrejurărilor externe. Ci pentru că suntem *nevrednici*, pentru că ne merităm soarta, pentru că nu merităm nicio considerație din partea niciunui mare popor, pentru că suntem vinovați cu toții, până la ultimul, de nenorocirile noastre. Care este vina noastră? Este de căutat în chiar concepția noastră de viață. Scopul vieții noastre era huzureala, luxul, trândăvia, destrăbălarea. Cărările vieții noastre erau chiulul, șmecheria, învârteala, favoritismul, nepotismul, furtul. Am fost narcotizați, prin școală și propagandă națională, cu idei prea frumoase despre virtuțile neamului nostru, pe care le-am luat de bune și adevărate, le-am pus la căpătâiu, le-am atârnat la butonieră sau la pălărie, le-am fluturat în vânt cu ocazia sărbătorilor naționale, dar am continuat să trăim și să fim cu totul altfel decât ne afișăm. Și într-o zi minciuna în care am trăit s-a răzbunat, iluziile s-au prăbușit și noi am rămas atâta cât eram, așa cum meritam: niște nemernici, uitați în voia soartei”¹⁰⁴.

Privind retrospectiv evenimentele din vara anului 1940, acum se poate spune cu certitudine că momentul-cheie al acestora a fost fără îndoială reprezentat de ultimatumul sovietic. Acceptând aceste cereri, în niște condiții absolut umilitoare, România nu a făcut altceva decât să-și arate vulnerabilitatea, creând totodată un precedent periculos pentru alte cedări teritoriale care se prefigurau deja: Transilvania și Dobrogea de Sud în favoarea Ungariei și, respectiv, a Bulgariei. Izolarea politico-diplomatică a României a fost argumentul principal invocat de oamenii politici ai acelor vremuri, dar și a unor numeroși istorici care au scris ulterior despre această perioadă¹⁰⁵, la care s-a adăugat concepția potrivit căreia armata română nu era capabilă să se opună cu succes unei invazii militare sovietice¹⁰⁶. De asemenea, mai trebuie menționată și miopia clasei politice românești care nu

---

¹⁰⁴ Constantiniu 2008, p. 370.

¹⁰⁵ Vezi Moisuc 1991; Mușat 1992; Dobrinescu 1990; Mușat *et alii* 1992; Dobrinescu, Constantin 1995; Kirieșcu 1995, vol. I; Scurtu, Hlihor 1994; Șișcanu 1992; Șișcanu 1995.

¹⁰⁶ Deși este aproape în mod unanim recunoscut faptul că din istorie se pot trage învățăminte, pentru a nu mai fi repetate greșeli, armata română nu a învățat nimic din lecția Primului Război Mondial, atunci când, după doi ani de neutralitate, a intrat în conflict total nepregătită. Situația s-a repetat întocmai și în cea de-a doua conflagrație mondială. În ciuda pregătirilor militare ce au început încă din primăvara anului 1938, în iunie 1940 s-a constatat că ea nu este capabilă de o campanie militară serioasă, generalii români pronunțându-se pentru acceptarea ultimatumului sovietic [n.a.].

a realizat cât de important era petrolul românesc pentru campaniile militare ale celui de-al Treilea Reich. În condițiile în care România ar fi optat pentru rezistență și nu pentru cedare, cu siguranță că Germania nu ar fi permis trecerea Prutului de către Armata Roșie, deoarece menținerea unui stat român, dar și protejarea Văii Prahovei erau vitale pentru interesele germane. Nu în ultimul rând trebuie spus că s-a dovedit a fi dezonorantă abandonarea fără luptă a unei treimi din teritoriul național, în condițiile în care în timpul celui de-al Doilea Război Mondial Finlanda a câștigat admirația întregii lumi prin rezistența pe care a opus-o Uniunii Sovietice, fără a primi vreun ajutor, iar Anglia a luptat pentru mai bine de un an singură împotriva Germaniei, Italiei și Japoniei la un loc.

Intrucât condusesse țara de unul singur, domnia lui Carol al II-lea nu putea supraviețui acestor pierderi teritoriale. Manifestațiile din București, încercarea Gărzii de Fier din seara zilei de 3 septembrie l-au convins pe suveran să recurgă la o soluție pe care nu o agreea: încredințarea mandatului de a forma un nou guvern incoruptibilului Ion Antonescu¹⁰⁷.

„[...] regele, cuprins de teamă, și-a ieșit din minți. De cine să se agațe? Guvernul lui nu mai avea nicio autoritate, parlamentul lui nu exprima voința națiunii și nu-i putea da sprijinul de care ar fi avut nevoie. Un singur om – așa i se părea – putea face față situației: generalul Ion Antonescu”¹⁰⁸.

Prin desemnarea acestui competent militar ca noul președinte al Consiliului de Miniștri, regele și-a numit de fapt propriul său călău, deoarece Antonescu a solicitat primirea puterilor depline în conducerea statului la 5 septembrie, pentru ca mai apoi să ceară abdicarea lui Carol al II-lea. În dimineața zilei de 6 septembrie, Carol a semnat un act prin care a transferat

---

¹⁰⁷ Într-o discuție pe care R. G. Waldeck a avut-o la București cu doi foști miniștri, în vara anului 1940, aceștia din urmă i-au descris ziaristei americane corupția clasei politice românești, din care doar două nume importante făceau o notă discordantă, unul din ele fiind al generalului Antonescu. „Sub tutela fostelor Excelențe, am început să iau contact cu scena bucureșteană. Am aflat care ministru din guvern era încurcat cu care doamnă, care era «specialitate» cutărui ministru din cabinet și care era prețul cutărei cucoane. Că fiecare doamnă avea un preț era de la sine de înțeles pentru răutăcioșii bătrâni, însă ei o considerau o «doamnă» numai de la 20000 de lei în sus. Același lucru era și cu oamenii politici: și ei aveau un preț, iar dacă prețul era destul de ridicat, puteau fi considerați bărbați de stat. Erau totuși excepții printre bărbații de stat. Fostele Excelențe mi-au vorbit despre doi dintre ei care nu primeau bani. Unul era Iuliu Maniu, șeful fostului Partid Țărănesc, care a fost în opoziție timp de peste zece ani. Celălalt era generalul Ion Antonescu, fost cândva ministru de Război și care, cu toate că nu era el însuși gardist, fusese prieten cu Codreanu. Era vădit că Excelențele găseau că acești doi incoruptibili erau destul de enervanți” (Waldeck 2006, p. 35).

¹⁰⁸ Prost 2006, p. 212.

puterea principelui moștenitor Mihai¹⁰⁹, lăsându-l pe Antonescu stăpân peste țară.

Noul guvern format la 4 septembrie s-a bucurat doar de sprijinul Mișcării Legionare, deoarece nici Partidul Național-Țărănesc și nici Partidul Național Liberal nu doreau să-și asocieze numele cu un regim dictatorial în care orientarea politicii externe era în mod exclusiv către Axă, membrii celor două partide crezând în continuare în victoria finală a Angliei. Deși cunoscut ca anglofil și francofil, Ion Antonescu a impus o orientare progermană, el fiind acela care, la 23 noiembrie 1940, a semnat la Berlin aderarea oficială a României la Pactul Tripartit¹¹⁰.

Intrarea în tabăra Axei puna capăt oscilațiilor politicii externe românești, liderii politici de la București pronunțându-se pentru alăturarea la Germania, întrucât aceasta era în 1940 singura putere capabilă să protejeze teritoriul românesc de o nouă agresiune sovietică. Totodată, printr-o strânsă colaborare economică și militară cu Reich-ul, guvernul român în frunte cu Ion Antonescu urmărea câștigarea bunăvoinței lui Hitler în vederea anulării prevederilor Dictatului de la Viena. Astfel, datorită situației ce exista în Europa la acea vreme, dar și din necesitate, România a ajuns în tabăra germană, deși aproape în toată perioada interbelică ea a avut un puternic atașament față de cele două mari puteri democratice din vestul Europei, Franța și Marea Britanie. În 1944, atunci când era deja clar că Germania va pierde războiul, România a inversat din nou taberele, ajungând de data asta aliata Uniunii Sovietice, redobândirea întregii Transilvanii, dar și dorința de a scăpa de „tăvălugul sovietic” fiind principalele motive ale acestei alegeri.

---

¹⁰⁹ Așa cum au subliniat deja mulți autori, la sugestia lui Ernest Urdăreanu, regele Carol al II-lea nu a utilizat cuvântul „abdicare”, ceea ce-i lăsa șansa de reveni pe tron. Cu siguranță că a tras învățămintele de rigoare din abdicarea pe care o făcuse în decembrie 1925, el de data aceasta scriind doar o proclamație prin care trecea puterea principelui Mihai, cerând totodată țării să-i dea întregul sprijin. „N-am făcut decât o delegație, fără a abdica în mod formal” (Carol II 1996, vol. 2, p. 257).

¹¹⁰ Conform prevederilor acestui pact, România nu avea nicio influență asupra deciziilor care se luau în consiliile celor Trei Mari, ea având dreptul să participe doar la acele deliberări care erau vitale pentru interesele românești. Prin aderarea la Pactul Tripartit, guvernul național-legionar de la București recunoștea în mod oficial dominația atât a Germaniei și Italiei asupra Europei, cât și a Japoniei asupra Asiei de Sud-Est (Waldeck 2006, p. 224).

Romanian Foreign Policy in 1920-1940 (II)

(Abstract)

During Victor Antonescu's office of Minister of the Exterior, Romania took on a position of neutrality to the great powers and cut down on its foreign obligations. The fact that Germany had recently regained the status of great power and France lost in influence and power, brought about a reassessment of the relations with the Third Reich especially since they were deliberately neglected under Titulescu.

Istrate Micescu, Minister of Foreign Affairs in the government of Octavian Goga, did not have enough time at hand to influence Romanian foreign policy given that the new configuration lasted only 44 days. Although it was the first government of pro-German accent after the First World War, the cabinet of Octavian Goga did very little to get close to Germany.

Nicolae Petrescu-Comnen's appointment as head of the Romanian diplomacy represented a step forward in the relationship with Germany because he had led the Romanian diplomatic mission to the capital of the Reich a long period of time. However, both the king and the Foreign Affairs Minister wished to preserve neutrality towards the great powers. The objectives were to maintain the relation with Great Britain and France, Petrescu-Comnen being an old collaborator of Titulescu's, and, knowing that the new head of the foreign affairs had a long diplomatic experience in Berlin, to seek Germany's friendship.

The conference held in Munich on 29-30 September and the decision taken there convinced the Romanian government to give its external policy a new orientation, the amputation of Czechoslovakia with the consent of Great Britain and France being seen as a turning point in European political affairs. Noteworthy is that it was not only the king who had this view but also the leaders of the traditional parties – the National Liberal Party and the National Peasants' Party. Knowing that both Iuliu Maniu and Dinu Brătianu's orientation until then was exclusively towards France, Great Britain and the League of the Nations, this situation was a first.

The French-British political guarantees obtained on 13 April 1939 represented an undisputed victory of those Romanian politicians who supported still the country's traditional orientation towards the two great Western European powers. The guarantees were unilateral and there was also a condition that the Romanian army oppose all aggressors. Romania obtained exactly what it wanted: it could now benefit from the English-French support and at the same time maintain the blooming connections with Germany.

Although important steps towards Germany were taken, Romania did not turn its back on its traditional allies. While seeking to apply his foreign policy principles, the new Foreign Affairs Minister also adapted to the situation in Europe at that time. He sought support in the regional alliances Romania was a part of and unsuccessfully tried to separate Poland from his pro-German policy while seeking to obtain western security guarantees for the country's borders.

Romania's situation got even more complicated with the emergence of the Soviet Union as great power. From that moment on the government in Bucharest saw itself forced to maintain a balance between the Soviet Union and Germany, the two states who also posed the greatest threats to the Romanian borders. Although they knew nothing of a secret additional protocol, the Molotov-Ribbentrop Pact of 23 August 1939 came as a real

shock to Romanian leaders because fundamental to the policy they constructed was the irreducible opposition between Nazism and Communism.

At the outbreak of the Second World War Romania officially proclaimed its neutrality in the Privy Council of 6 September. The same direction was followed also after 17 September when the Soviet troops entered Polish territory and, according to the Treaty of 1921, Romania had to step in for its ally.

German victories of May 1940 made Carol II radically change Romanian foreign policy. With the French-British guarantees standing in his way rather than aiding him, King Carol began to lose faith in the victory of the allies and considered that Romania's only chance to secure its territory was to near the Third Reich. Grigore Gafencu, who was identifying himself far too much with a foreign policy oriented towards France and Great Britain, was thus replaced on 1 June with Ion Gigurtu, a well-known Germanophile. Romania's ambiguous game was put to an end by the fast defeat of France by the Germans and, in the eleventh hour, it sought the good-will of Germany hoping to thus save the territorial integrity of Greater Romania.

After the territorial losses to the Soviet Union, Romania did not spare any effort to win favour with Hitler. This eleventh hour attempt was in fact a desperate measure to prevent other territorial losses that were already looming. On 1 July, without even announcing the British, Romania gave up the guarantees received in April 1939 and on 4 July a pro-German government run by Ion Gigurtu having Mihail Manoilescu as Minister of Foreign Affairs and Horia Sima at the Culture Ministry, was formed. It was too late, however, as Romania was forced to comply with losing the greatest part of Transylvania to Hungary and South Dobrogea to Bulgaria.

The government formed on 4 September under the leadership of General Antonescu had only the support of the Legionary Movement because neither the National Peasants' Party nor the National Liberal Party wanted to associate its name with a dictatorial regime oriented exclusively towards the Axis. Furthermore, the leaders of both parties continued to believe England would have the final victory. Although known Anglophile and Francophile, Ion Antonescu imposed a pro-German orientation and was the one to sign Romania's official accession to the Tripartite Pact on 23 November 1940 in Berlin.

By joining the Axis Romania ended its foreign policy oscillations. The political leaders in Bucharest decided to join Germany because in 1940 it was the only power able to protect the Romanian territory from a new Soviet aggression. At the same time, by maintaining a close economic and military cooperation with the Reich, the Romanian government led by Ion Antonescu aimed at winning Hitler's goodwill and obtaining the cancellation of the provisions of the Vienna Award. Thus, although almost throughout the interwar period it had a strong attachment to the two great democratic powers of Western Europe, France and Great Britain, Romania went on Germany's side because of the situation in Europe at that time, out of opportunism and also necessity.

Abrevieri bibliografice

- ANRDANIC - Arhivele Naționale ale României. Direcția Arhivele Naționale Istorice Centrale.
Arh. MAE - Arhivele Ministerului Afacerilor Externe ale României.

- Arhire 2010 - Sorin Arhire, *Vizita oficială a regelui Carol al II-lea în Marea Britanie (15-18 noiembrie 1938)*, în *Apulum*, XLVII, 2010, p. 383-394.
- Bărbulescu *et alii* 1998 - Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, 1998.
- Buzatu 1995 - Gh. Buzatu, *România și războiul mondial din 1939-1945*, Iași, 1995.
- Buzatu 2003 - Gh. Buzatu, *România și Marile Puteri (1939-1947)*, București, 2003.
- Campus 1968 - Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, București, 1968.
- Carol II 1995 - Carol II, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice*, vol. 1, ediție de Marcel-Dumitru Ciucă și Narcis Dorin Ion, București, 1995.
- Carol al II-lea 1996 - Carol al II-lea, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice*, vol. II, ediție de Marcel-Dumitru Ciucă și Narcis Dorin Ion, București, 1996.
- Călinescu 1990 - Armand Călinescu, *Însemnări politice 1916-1918*, București, 1990.
- Constantiniu 2008 - Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, 2008.
- Cretzianu 1998 - Alexandru Cretzianu, *Relapse into Bondage: Political Memoirs of a Romanian Diplomat, 1918-1947*, Iași, Oxford, Portland, 1998.
- Dobrinescu 1990 - Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia pentru Basarabia*, Iași, 1990.
- Dobrinescu, Constantin 1995 - Valeriu Florin Dobrinescu, Ion Constantin, *Basarabia în anii celui de-al Doilea Război Mondial*, Iași, 1995.
- Enciclopedia 2010 - *Enciclopedia universală britannica*, vol. 3, București, 2010.
- Gafencu f.a. - Grigore Gafencu, *Jurnal. Mai 1940-iulie 1942*, București, f.a.
- Gafencu 1991 - Grigore Gafencu, *Însemnări politice 1929-1939*, București, 1991.
- Haynes 2003 - Rebecca Haynes, *Politica României față de Germania între 1936 și 1940*, Iași, 2003.
- Hillgruber 1994 - Andreas Hillgruber, *Hitler, regele Carol și mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române (1938-1944)*, București, 1994.
- Hitchins 1994 - Keith Hitchins, *România 1866-1947*, București, 1994.
- Juhász 1979 - Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy 1919-1945*, Budapest, 1979.
- Jurca, Coliban 1986 - Nicolae Jurca, Tiberiu Coliban, *Ein deutscher Diplomat über die Gebietsabtretungen Rumäniens*, în *FVL*, 29, 1986, nr. 2, p. 44-54.
- Kirițescu 1995 - Constantin I. Kirițescu, *România în al Doilea Război Mondial*, vol. I, București, 1995.
- Lungu 1989 - Dov B. Lungu, *Romania and the Great Powers 1933-1940*, Durham, London, 1989.
- Mamina 1997 - Ion Mamina, *Consilii de Coroană*, București, 1997.
- Manoilescu 1991 - Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena. Memori. Iulie-august 1940*, București, 1991.
- Moisuc 1991 - Viorica Moisuc, *Premisele izolării politice a României, 1919-1940*, București, 1991.

- Mușat 1992 - Mircea Mușat, *Drama României Mari*, București, 1992.
Mușat et alii 1992 - Mircea Mușat, Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, *Anul 1940. Drama românilor dintre Prut și Nistru*, București, 1992.
Pelin 2002 - Mihai Pelin, *Opisul emigrației politice. Destine în 1222 de fișe alcătuite pe baza dosarelor din arhivele Securității*, București, 2002.
Predescu 1999 - Lucian Predescu, *Enciclopedia României. Cugetarea. Material românesc. Oameni și înfăptuiri. Ediție anastatică*, București, 1999.
Prost 2006 - Henri Prost, *Destinul României (1918-1954)*, București, 2006.
Savu 1970 - Al. Gh. Savu, *Dictatura regală (1938-1940)*, București, 1970.
Scurtu, Hlihor 1994 - Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, *Complot împotriva României. 1939-1947*, București, 1994.
Șișcanu 1992 - Ion Șișcanu, *Raptul Basarabiei*, Chișinău, 1992.
Șișcanu 1995 - Ion Șișcanu, *Uniunea Sovietică-România. 1940*, Chișinău, 1995.
Titulescu 1994 - Nicolae Titulescu, *Politică externă a României (1937)*, ediție îngrijită de George G. Potra, Constantin I. Turcu și Ion M. Oprea, București, 1994.
Waldeck 2006 - R. G. Waldeck, *Athénée Palace*, București, 2006.

Cuvinte-cheie: Conferința de la München, garanții franco-britanice, Germania, pactul Ribbentrop-Molotov, pierderi teritoriale, Pact Tripartit.

Keywords: Munich Conference, French-British guarantees, Germany, Molotov-Ribbentrop Pact, territorial losses, Tripartite Pact.

Lista abrevierilor

Acta	- Acta (Siculica). Muzeul Național Secuiesc. Sfântu-Gheorghe.
ActaArch	- Acta Archaeologica. Copenhagen.
ActaMN	- Acta Musei Napocensis. Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei. Cluj-Napoca.
ActaMP	- Acta Musei Porolissensis. Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău. Zalău.
AÉ	- Archaeologiai Értesítő a Magyar régészeti, művész-történeti és éremtani társulat tudományos folyóirata. Budapest.
AIIA	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj. Cluj-Napoca (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț” Cluj-Napoca).
AIGS	- Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai”. Târgu Mureș.
AJPA	- American Journal of Physical Anthropology. The Official Journal of the American Association of Physical Anthropologist. Baltimore.
Aluta	- Aluta (Studii și comunicări - Tanulmányok és Közlemények). Sfântu Gheorghe.
AM	- Arheologia Moldovei. Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”. Iași.
AnB	- Analele Banatului (serie nouă). Muzeul Banatului. Timișoara.
AnEtn	- Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei. Cluj-Napoca.
Angustia	- Angustia. Muzeul Carpaților Răsăriteni. Sfântu Gheorghe.
ARA	- Annual Review of Anthropology. Palo Alto.
Antiquity	- Antiquity. A Quartely Review of World Archaeology. York.
AOG	- Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen. Wien.
APA	- Acta Praehistorica et Archaeologica. Berlin.
Apulum	- Apulum. Acta Musei Apulensis. Buletinul Muzeului Regional Alba Iulia/Anuarul Muzeului Național al Unirii. Alba Iulia.
Archaeologia Bulgarica	- Archaeologia Bulgarica. Sofia.
Archaeometry	- Archaeometry. Research Laboratory for Archaeology & the History of Art. Oxford.
ArhSom	- Arhiva Someșană. Arhiva Someșană. Revistă istorico-culturală. Năsăud, 1924-1940.
ArhMed	- Arheologia Medievală. Reșița-Cluj-Napoca.
ATS	- Acta Terrae Septemcastrensis. Sibiu.
AUA	- Annales Universitatis Apulensis. Series Historica. Universitatea „1 Decembrie 1918”. Alba Iulia.
AUO	- Analele Universității din Oradea. Istorie, Arheologie. Oradea.
BAHC	- Bibliotheca Archaeologica et Historica Corvinensis. Hunedoara.
Banatica	- Banatica. Muzeul de Istorie al Județului Caraș-Severin. Reșița.

BA	- Biblioteca de arheologie. Muzeul Național de Istorie a României. București.
BAR	- British Archaeological Reports (International Series). Oxford.
Barlangkutatas	- Barlangkutatas. Hoehlenforschung. Budapest (1913-1943).
BB	- Bibliotheca Brukenthal. Muzeul Național Brukenthal. Sibiu.
BCȘS	- Buletinul Cercurilor Științifice Studentești. Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia. Alba Iulia.
BHAUT	- Bibliotheca Historica et Archaeologica Universitatis Timisiensis. Timișoara.
BHAB	- Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica. Muzeul Banatului Timișoara. Timișoara.
BMA	- Bibliotheca Musei Apulensis. Muzeul Național al Unirii. Alba Iulia.
BMMN	- Buletinul Muzeului Militar Național. București.
BMN	- Bibliotheca Musei Napocensis. Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei. Cluj-Napoca.
BMP	- Bibliotheca Musei Porolissensis. Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău. Zalău.
Bonner Jahrbücher	- Bonner Jahrbücher. Rheinischen Landesmuseums in Bonn und des Rheinischen Amtes für Bodendenkmalpflege im Landschaftsverband Rheinland und des Vereins von Altertumsfreunden im Rheinlande. Köln/Bonn.
BOR	- Biserica Ortodoxă Română. Patriarhia Română. București.
Boreas	- Boreas. Münstersche Beiträge zur Archäologie. Münster.
BR	- Budapest Régiségei. Budapesti Történeti Múzeum. Budapest.
BS	- Bibliotheca Septemcastrensis. Sibiu.
BSNR	- Buletinul Societății Numismatice Române. Societatea Numismatică Română. București.
BSPF	- Bulletin de la Société Préhistorique Française. Paris.
BȘȘC	- Buletinul Societății Științifice din Cluj. Cluj.
BUA	- Bibliotheca Universitatis Apulensis. Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia. Alba Iulia.
CA	- Cercetări arheologice. Muzeul Național de Istorie a României. București.
CAn	- Current Anthropology. Chicago.
CAI	- Caiete de Antropologie Istorică. Revistă Semestrială publicată de Seminarul de Antropologie Istorică. Universitatea „Babeș-Bolyai”. Cluj-Napoca.
Carpica	- Carpica. Complexul Muzeal „Iulian Antonescu”. Bacău.
CB	- Caiete Banatica. Muzeul de Istorie al Județului Caraș-Severin. Reșița.
CCA	- Cronica cercetărilor arheologice. București.
CCRPM	- Cercetări de conservare și restaurare a patrimoniului muzeal. București.
CI	- Cercetări Istorice. Muzeul de Istorie a Moldovei. Iași.
Cibinium	- Cibinium. Analele Muzeului Etnografic „ASTRA”. Complexul Muzeal „ASTRA”. Sibiu.

CNA	- Cronica Numismatică și Arheologică. Foaie de informații a Societății Numismatice Române. București (1920-1945).
Corviniana	- Corviniana. Acta Musei Corvinensis. Hunedoara.
Crisia	- Crisia. Culegere de materiale și studii. Muzeul Țării Crișurilor. Oradea.
Cultura creștină	- Cultura creștină. Publicație apărută sub egida Mitropoliei Române Unite cu Roma Greco-Catolică și a Facultății de Teologie Greco-Catolică din Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Departamentul Blaj. Blaj.
Cumidava	- Cumidava. Muzeul Județean Brașov. Brașov.
Dacia	- Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie. București, I, (1924) – XII (1948). Nouvelle série: Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”. București.
Delfo	- Il coltello di Delfo. Rivista di cultura materiale e archeologia industriale. Roma.
Der Anschnitt	- Der Anschnitt. Zeitschrift für Kunst und Kultur im Bergbau. Bochum.
DFS	- Deutsche Forschung im Südosten. Sibiu.
Dolgozatok	- Dolgozatok az Erdély Nemzeti Múzeum Érem - és Régiségtárából. Kolosvár (Cluj).
DP	- Documenta Praehistorica. Poročilo o raziskovanju paleolitika, neolitika in eneolitika v sloveniji. Ljubljana.
Drobeta	- Drobeta. Muzeul Regiunii Porților de Fier. Drobeta Turnu-Severin.
EA	- Environmental Archaeology. The Journal of Human Palaeoecology. Association for Environmental Archaeology.
EphNap	- Ephemeris Napocensis. Institutul de Arheologie și Istoria Artei. Cluj-Napoca.
FoliaArch	- Folia Archaeologica. Magyar Történelmi Múzeum. Budapest.
FSI	- Forensic Science International.
FVL	- Forschungen zur Volks- und Landeskunde. Sibiu.
GCA	- The Geochimica et Cosmochimica Acta. Washington University.
Germania	- Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission. Frankfurt am Main.
HTRTÉ	- A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyvei. Deva (1880-1913).
IJO	- International Journal of Osteoarchaeology. United States.
Interacademica	- Interacademica. Les travaux de la VI-ème et VII-ème session annuelle Cernăuți (1999) et Mangalia/Neptun (2000) (editori: Victor Cojocaru, A. G. Korvin-Piotrovskij, Adrian Poruciu). București, 2001.
Istros	- Istros. Muzeul Brăilei. Brăila.
JAA	- Journal of Anthropological Archaeology.
JAR	- Journal of Archaeological Research. New York.
JAS	- Journal of Archaeological Science, Academic Press. United States.
JFA	- Journal of Field Archaeology. Boston University.

JQS	- Journal of Quaternary Science.
JRGZM	- Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums zu Mainz. Mainz.
JSKV	- Jahrbuch des siebenbürgischen Karpathen-Vereins. Hermannstadt (Sibiu) (1881-1922).
MA	- Mitropolia Ardealului. Revista oficială a Arhiepiscopiei Sibiului, Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului, Episcopiei Alba Iuliei și Episcopiei Oradiei. Sibiu (1956-1991). A continuat <i>Revista Teologică</i> , (1907-1947) și este urmată de aceeași revistă.
Marmatia	- Marmatia. Muzeul Județean Maramureș. Baia Mare.
Marisia	- Marisia. Studii și Materiale. Târgu Mureș.
Materiale	- Materiale și cercetări arheologice. București.
Materijali	- Poeci ranih zemljoradnickih kultura u Vojvodini i Srpskom Podunavlju, Materijali X, Srpsko arheološko društvo. Gradski muzej, Subotica. Beograd.
MB	- Mitropolia Banatului. Timișoara.
MemAntiq	- Memoria Antiquitatis. Complexul Muzeal Județean Neamț. Piatra Neamț.
MI	- Magazin istoric. Revistă de cultură istorică. București.
MN	- Muzeul Național. Muzeul Național de Istorie a României. București.
Nemus	- Nemus. Alba Iulia.
Nexus	- Nexus. The Canadian Student Journal of Anthropology. Department of Anthropology McMaster University Hamilton, Ontario, Canada.
OJA	- Oxford Journal of Archaeology, Blackwell Publishing Inc., United Kingdom.
OmIA	- Omagiu Profesorului Ioan Andrițoiu cu prilejul împlinirii a 65 de ani. Studii și cercetări arheologice (ed. Cristian I. Popa, Gabriel T. Rustoiu). Alba Iulia, 2005.
OmPCI	- Omagiu lui P. Constantinescu-Iași cu prilejul împlinirii a 70 de ani (ed. Emil Condurachi, Georges Cogniot, Pavel Reiman, Stanciu Stoian). București, 1965.
OpuscArchaeol	- Opuscula Archaeologica Radovi Arheološkog zavoda. Zagreb.
PA	- Patrimonium Apulense. Alba Iulia.
Partium	- Analele Universității Creștine Partium. Oradea.
PAS	- Prähistorische Archäologie in Südosteuropa. Berlin.
PAT	- Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum. Institutul de Arheologie și Istoria Artei. Cluj-Napoca.
Perspective	- Perspective. Revista Misiunii Române Unite din Germania. München.
PB	- Patrimonium Banaticum. Timișoara.
PBF	- Prähistorische Bronzefunde. München.
Pontica	- Pontica. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța. Constanța.
Potaissa	- Potaissa. Studii și comunicări. Turda.

Programm Mühlbach	- Programm des evaghelischen Untergymnasium in Mühlbach und der damit verbundenen Lehranstalten. Mühlbach (Sebeș).
PZ	- Prähistorische Zeitschrift. Deutsche Gesellschaft fuer Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, Institut für Prähistorische Archäologie. Berlin.
QSR	- Quaternary Science Reviews. The International Multidisciplinary Research and Review Journal.
RB	- Revista Bistriței. Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud. Bistrița.
RI	- Revista de Istorie (din 1990 Revista istorică). București.
RM	- Revista muzeelor. București.
RMM	- Revista muzeelor și monumentelor istorice. București.
RMM-MIA	- Revista muzeelor și monumentelor. Monumente Istoricе și de Artă. București.
RVM	- Rad Vojvodanskih muzeja. Novi Sad.
Saalburg Jahrbuch	- Saalburg Jahrbuch. Bericht des Saalburg-Museums. Berlin.
Sargetia	- Sargetia. Buletinul Muzeului Județului Hunedoara (Acta Musei Devensis). Deva.
SCIV(A)	- Studii și cercetări de istoria veche. București (din 1974, Studii și cercetări de istorie veche și arheologie).
SCIM	- Studii și cercetări de istorie medie. București.
Singidunum	- Singidunum. Muzej grada Beograda. Beograd.
SJ	- Saalburg-Jahrbuch. Publikationen des Saalburgmuseums. Saalburg.
SOA	- Südostdeutsches Archiv. München.
SlovArch	- Slovenská Archeológia. Nitra.
SMMIM	- Studii și materiale de muzeografie și istorie militară. Muzeul Militar Central. București, 1968.
SP	- Studii de Preistorie. București.
StComCaransebeș	- Studii și comunicări. Muzeul Județean de Etnografie și Istorie Locală. Caransebeș.
StComSibiu	- Studii și comunicări. Arheologie-istorie. Muzeul Brukenthal. Sibiu.
StComSM	- Studii și comunicări. Muzeul Județean Satu Mare. Satu Mare.
Suceava	- Suceava. Anuarul Muzeului Județean. Suceava.
SUCH	- Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica. Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu. Sibiu.
SV	- Siebenbürgische Vierteljahrschrift. Hermannstadt (Sibiu).
Symposium Badener	- Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur. Bratislava, 1973.
SympThrac	- Symposia Thracologica. Institutul Român de Tracologie. București.
Terra Sebus	- Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica”. Sebeș.
The Bead Journal	- The Bead Journal (din anul 1978 <i>Ornament</i>). The Bead Museum, Glendale. Arizona.
Thraco-Dacica	- Thraco-Dacica. Institutul Român de Tracologie. București.
Tibiscus	- Tibiscus. Muzeul Banatului Timișoara. Timișoara (1971-1979).

TISER	- Travaux de l'Institut de Spéléologie « Emile Racovitza ». București.
Transilvania	- Transilvania. Foaia Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român. Brașov.
UPA	- Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie. Berlin.
VAH	- Varia Archaeologica Hungarica. Budapest.
VAMZ	- Vjesnik Arheološkog Muzeja u Zagrebu. Zagreb.
VHA	- Vegetation History and Archaeobotany. The Journal of Quaternary Plant Ecology, Palaeoclimate and Ancient Agriculture - Official Organ of the International Work Group for Palaeoethnobotany.
Vigilia	- Vigilia. Budapest.
VTT	- Veszprémi Történelmi Társaság Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság kiadványa. Veszprém.
ZfSL	- Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde. Gundelsheim.
Ziridava	- Ziridava. Muzeul Județean. Arad.